

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLÉ 1 9 3 5.

SZERKESZTETTE

MAROSI ARNOLD és DORMUTH ÁRPÁD.

K I A D T A

A FEJÉRVÁRMEGYEI ÉS SZÉKESFEHÉRVÁRI
MUZEUMEGYESÜLET.

V. K Ö T E T.

Készült DEBRECZENYI ISTVÁN könyvnyomdájában
SZÉKESFEHÉRVÁR,
1935.

Tartalomjegyzék.

Albensis: (Dr. Juhász V.)	A székesfehérvári szőlőhegy multjából.	— 56—62 l.
Dr. Alföldi András:	Egy batavus istennő oltárköve Adonyból.	30—33 l.
Dr. Bartucz Lajos:	A székesfehérvári bazilika csontvázainak embertani jelentősége.	— — — — — 24—29 l.
Dr. Brunner István:	Kőkori telepmaradványok Lovasberényen.	62—65 l.
Dormuth Á.-Marosi A.:	Őskori település Csóron.	— — — — — 79—84 l.
Faller Jenő:	Adatok Inota község történetéhez.	— — 70—74 l.
Dr. Horváth T. Marosi A.:	Jelentés az 1934 őszi tácfővenyusztai ásatásról.	— — — — — 35—38 l.
Juhász József:	Adatok a fehérvári bazilikai sírok történetéhez	— — — — — 49—55 l.
Marosi Arnold:	Adatok a Szent Anna kápolnából	— — 33—35 l.
	Őskori szigony Meritőpusztáról.	— — 75—76 l.
	Gyűjtés és próbaásatás Kisapostagon.	— 76—78 l.
	Kutatás Iszkaszentgyörgyön.	— — 38—41 l.
Radnóti Aladár:	Római éremlelet Székesfehérvárról.	— — 66—70 l.
Dr. Schoen Arnold:	Az abai Szentháromság templom szentélye.	16—24 l.

Kisebb közlemények:

Dr. Brunner István:	A lovasberényi bronzlelet.	— — — — — 41—43 l.
Dormuth Árpád:	Adatgyűjtés Sárkeresztúron	— — — — — 44 l.
	Népvándorlaskori temető nyomai Csákberény mellett	— — — — — 86—87 l.
	A várfal alapjának maradványai a muzeum udvarán	— — — — — 89—91 l.
Marosi Arnold:	A tácfővenyusztai római ház	— — — — — 45 l.
	Kiutazás Erzsibe	— — — — — 85 l.
	Halstatti lelet Magyaralmásról	— — — — — 85—86 l.
	Római éremlelet Abáról	— — — — — 86 l.
	Ósmagyar temető Igaron	— — — — — 87—88 l.
	A székesfehérvári honfoglalaskori koponyák kora és típusai	— — — — — 88—89 l.
	A Bank-utcai sír állatsontjai	— — — — — 89 l.
	Ujabb Prohászka emlékek a muzeumban	91 l.
	A muzeum gyásza	— — — — — 46 l.
	Fejér megye az Arch. Értesítőben	— — 46 l.
	Kiszállás Inotára	— — — — — 47 l.
	A muzeum a népvándorlási kiállításon	— 91—92 l.
	Ismeretlen székesfehérvári operaénekesnő	92 l.

Hivatalos rész:

Dormuth Árpád:	A Muzeumegyesület huszonöt éves fennállásának emlékünnepe — — — — —	1—8 l.
	Titkári jelentés a Muzeumegyesület 1934 évéről — — — — —	93—95 l.
	Választmányi ülés — — — — —	48, 104 l.
	Gyarpodás — — — — —	48 l.
Marosi Arnold:	A muzeum 25 éve. — Jubiláris kiállítás	6—16 l.
	Igazgatói jelentés 1934 évről. Zárszámadás.	95—103l.

Adattár:

Aba	16, 86,
Adony	30
Bazilika	24, 49
Csákberény	80
Csór	75, 79
Dunapentele	46
Ercsi	85
Fövenypuszta	35, 45
Göböljárás	85
Igar	87
Inota	47, 70
Iszkaszentgyörgy	38
Ivánca	47, 85
Kisapostag	76
Lovasberény	41, 62, 92
Magyaralmás	85
Meritőpuszta	75
Prohászka O.	21
Sárkeresztúr	44
Sukoró	47
Sz. Anna káp.	33
Székesfehérvár	1, 24, 33, 46, 49, 56, 66, 88, 89, 91, 92,
Tác	35, 45

Óskor	41, 47, 62, 75, 76, 79, 85
Római kor	30, 35, 40, 41, 45, 46, 47, 66, 85, 86
Népvándorlás	35, 38, 44, 86
Közép kor	24, 33, 39, 47, 49, 87, 88, 89
Új kor	56, 70
Néprajz	39, 40, 44, 102
Könyvtár	100
Művészet	16, 44, 53, 92, 102
Muzeum	1, 46, 47, 48, 91, 93, 95, 104

Székesfehérvári Szemle.

DOLGOZATOK

Székesfehérvár és Fejér megye életéből.

1935.

I—II.

Dormuth Á.—Marosi A.:

A Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület huszonöt éves fennállásának emlékülnepe.

Dr. Schoen Arnold:

Az abai Szentháromság-templom szentélye.

Dr. Bartucz Lajos:

A székesfehérvári bazilika csontvázainak embertani jelentősége.

Dr. Alföldi András:

Egy batavus istennő oltárköve Adonyból.

Marosi Arnold:

Adatok a Szent Anna kápolnából.

Muzeumi értesítő:

Dr. HORVÁTH T.—MAROSI A.: Jelentés az 1934. őszi tácfövenypusztai ásatásról.
MAROSI A.: Kutatás Iszkszentgyörgyön.

Kisebb közlemények:

Dr. BRUNNER I.—MAROSI A.: A Iovasberényi bronzlelet. DORMUTH Á.: Adatgyűjtés Sárkeresztúron. MAROSI A.: A tácfövenypusztai római ház.

FELJEGYZÉSEK: Elismerés. — A múzeum gyásza. — Előadások. — Követendő példa. — Fejér megye az Arch. Értesítőben. — Kiszállítás Inotára. — Iváncsán bronzkori hamvedreket találtak. — A pénzmapacok Fejér megyében. — Lócsontváz leleteink.

Hivatalos tudósítások:

DORMUTH Á.: Választmányi ülés. — Gyarapodás.

A FEJÉRMEGYEI ÉS SZÉKESFEHÉRVÁRI MÚZEUMEGYESÜLET KIADVÁNYA
SZÉKESFEHÉRVÁR 1935.

ÁRA 2 F.

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLÉ.

Szerkesztette: **MAROSI ARNOLD**
muzeumi igazgató

és
DORMUTH ÁRPÁD muzeumi titkár.

Kiadásért felelős: **Dr. KEPES JÁNOS**
ügyvezető alelnök.

Bognár utca 3.

A „Székesfehérvári Szemle“ kiadásához a Muzeumegyesület vidéki tagjai-közül adományaikkal hozzájárultak: Jursek Béla (Rétszilas) 10 P.; Dr. Werner Adolf (Zirc) 5 P.; Adamecz Elek (Nagylók); Dr. Brunner István (Lovasberény); Dr. Csajághy Szöke K. (Zámoly); Deáky Lajos (Csákvár); Egyetemi Könyvtár (Debrecen); gr. Eszterházy Móric (Majk Kecskéd); Faller Jenő (Várpalota); Dr. Freund István (Bpest); Dr. Grasser István (Csákvár); Hajós József (Martonvásár); Jankó László (Győr); Iirovec László (Csákvár); gr. Merán Fülöp (Csákszék); gr. Merán Jánosné (Csákszék); Nedeczky-Griebisch Viktor (Szolgaegyháza); Seidel János (Bpest); Szávits Miklós (Dunapentele); Veiland József (Csákvár) 2—2 P.

Helybeli tagjaink közül; Gr. Széchenyi Viktor 10 P.; Dr. Csitáry G. Emil, Grohmann Lajos, Dr. Havranek József, Dr. Kepes János, Dr. Neuhauser Imre, Dr. Say Mórincé, 5—5 P.; vit. Angyalffy Nándor, Dr. Berzsenyi Zoltán, Csikós Andor, Dr. Kaltenecker Viktor, Dr. Mészöly József, Polczner Gyula, Rauscher Béla, Szigethy B. Ödön, Dr. Szüts Gedeon 3—3 P.; Almássy János, Akóts János, Akóts Gyula, Dr. Angeli Ödön, Bilkei Ferenc, Dr. Barth Rezső, Berweiler János, Csik István, Csúcs István, Dr. Csiky Ödön, Deák Pál, Dieballa Mária, Dr. Eisenbarth Ferenc, Dr. Erdélyi Gyula, Dr. Falvai Jenő, Felmayer István és fiai, Freud Manó, Dr. Freud Zoltán, Fekets Gábor, Dr. Farkas Sándor, Foncière Ált. Bizt., Gelb Adolf, Györgyi János, Horváthné és Rónainé, Halbich Győző, Héjji Testvérek, Hekele István, Dr. Heller Pál, Illés Károly, Dr. Ince Nándor, Dr. Korniss Elemér, Dr. Kövess Emil, Knazovitzky Béla, Klöckner József, Dr. Koroncay József, Kündig György, Dr. Keller Károly, Kelemen Árpád, Krécsy Károly, Dr. Kisteleki Károly, Kukorelyi Béla, Koltai Lajosné, Dr. Kardos Jenő, Kéri Nándor, Dr. Kapossy Endre, Lanzerits Sándor, Dr. Löwy Károly, Lakatos Melanie, Dr. Lauschmann László, Dr. Láng Rezső, Manger Emil, Dr. Mohai Lajos, Dr. Morvai Béla, özv. Molnár Jenőné, Miklós Géza, özv. Mayerhoffer Ferencné, Marschall Rafael, Dr. Murakozy László, Dr. Takácsi Nagy Lóránd, Dr. Németh László, Dr. Polgár Iván, Páztory Sándor, Dr. Pfeifer István, Ruff Béla, Rudbányai Imre, özv. Say Rudolfné, Scheirich Antal, Schlammadinger Gyula, Schmidl Ferenc, Schwartzbach Flóra, Dr. Schmöltz József, Streit Ferenc, Szirbek József, Veichardt Valdemár, Zimándi Benő 2—2 P.

A Muzeumegyesület tagjainak sorába mindenki felvehető, akit az egyesület titkársága, a választmány elé terjeszt. Tagsági díj évi 4 Pengő, intézményeknek, községeknek 12 Pengő. A tagok tagsági igazolványt kapnak, mellyel mindenkor díjtalanul megtekinthetik a muzeum gyűjteményeit. Évi 2 Pengő hozzájárulással az Egyesület kiadványát a „Székesfehérvári Szemle“-t kapják, mely a város és megye multjáról, a muzeum külső s belső életéről és az egyesület működéséről nyújt bő felvilágosítást.

07/1/1936

A Fejérvármegyei és Székesfehérvári Muzeumegyesület és Muzeum huszonötéves fennállásának emlékünnepe.

I. A diszgyűlés lefolyása.

1935 április 28-án ünnepelte meg Fejér megye és Székesfehérvár legrégebb mai kulturintézménye fennállásának huszonötéves emlékét. Az ünnepi diszgyűlésen, mely gyönyörű napsütéses időben a muzeum udvarán folyt le, ott voltak a város és megye egyházi, katonai és polgári kiválóságai és intézmények kiküldöttei. Az elnöki széket *gróf Széchenyi Viktor* főispán, az egyesület dísztagja töltötte be. Bevezető szavai a kultúra iránti szeretet és lelkesedés nemes érzelmét tárták fel és világítottak rá az ünnepség komoly méltóságára.

»Emlékszem valamikor nagyon régen, iskolás koromban azt tanultam — kezdte beszédét — hogy a Muzeum szó a rómaiaknál a Múzsák templomát jelentette, tehát a tudományok istennőinek szentelt épületet. A századok folyamán módosult aztán a szó használata a mai értelmezésig.

A múzsák közül talán leginkább Klió, a történelem múzsája tartotta meg uralmát hajdani templomában, mert hisz a muzeum nem más, mint szemléltető történelem, egy történelmi képeskönyv, mely képek helyett tárgyakkal hat.

A tudományok az emberi léleknek legszebb, legnemesebb, mert legistenibb virágai — a történelem pedig az összes tudományok ősforrása, vagyis a legeszményibb tudomány.

Amint az ember testből és lélekből áll, úgy áll a világ anyagból és eszményből s jaj annak a nemzetnek, melyben az

anyag föléje kerekedik az eszménynek... Csak azok a nemzetek életképesek, amelyeknél az eszmény uralkodik az anyag fölött.

Minden intézmény tehát és minden egyén, amely vagy aki az eszmények szolgálatában áll — a nemzetnek legértékesebb — mert isteni eredetű javakat szolgálta.

Ezen eszményi szolgálatba állította ezelőtt 25 évvel néhány lelkes magyar ezt a mi kis Múzeumunkat. Néhaj Károly János címz. püspök és dr. Lauschmann Gyula vm. tiszti főorvos által addig is összegyűjtött, de a közönségnek hozzáférhetetlen anyagot rendezés és tárolás által tették a közönség közkincsévé.

Ha azt mondtam »tették«, inkább költői formát használok, mert tulajdonképen egyes számban kellene beszélnem s azt mondanom: »tette« — mert hiszen ezt mind Marosi Arnold tette, kinek a múzeummal együtt ma ünnepeljük 25 éves igazgatói jubileumát is.

Midőn róla és érdemeiről megemlékezem, távolról sem akarom lelkes munkatársainak érdemeit kisebbíteni, — a 25 év történelmét mások fogják előadni — de a vezérszerep és vezérem érdem Marosi Arnoldé.

A mai 25 éves forduló határkövénél egy pillanatra megállva s hátratekintve nyugodt lélekkel állapíthatjuk meg, hogy a Múzeumegyesület és a Múzeum kötelességüket becsületesen teljesítették.

Ennek megállapítása után pedig tegyünk fogadalmat arra, hogy soha nem lankadó erővel folytatni akarjuk a jövőben is ezen eszményeket szolgáló munkát, amelyre e történelmi városnak oly nagy szüksége van és amelyre Isten áldását kérem — és a díszközgyűlést megnyitom.«

A jelentések ismertetése előtt, melyeket alább egész terjedelmükben közlünk, Dormuth Árpád titkár felolvasta Dr. Hóman Bálint kultuszminiszter, Shvoy Lajos megyéspüspök, Werner Adolf zirci apát üdvözlő levelét, nemkülönbén a keszthelyi Balaton-Múzeum, a debreceni Déry-Múzeum és a Miskolci Múzeum táviratát, a helybeli Vörösmarty Kör és Zenekedvelők Egyesülete üdvözlő sorait.

Dormuth Árpád titkár és *Marosi Arnold* múzeumigazgató jelentésének elhangzása után gróf Széchenyi Viktor indítványára a díszgyűlés táviratilag üdvözölte a kultuszminisztert és a múzeum iránti jóakaraturk és munkájuk elismeréséül disztagul választotta *Dr. Hóman Bálint* kultuszminisztert, *Dr. Csitáry G. Emil* polgármestert, *Dr. Havranek József* alispánt, *Magdics István* pápai protonotárius volt egyesületi elnököt és *Marosi Arnold* múzeumigazgatót.

A díszgyűlés a főispán zárószavaival ért véget. Utána a jelenlévők megtekintették a múzeum jubiláris kiállítását.

II. Dormuth Á. — A Múzeumegyesület 25 éve.

Midőn most huszonöt év távlatából visszatekintünk egyesületünk életének első idejére, önkénytelen felmerül az emberben a hasonlóság saját életünkkel; visszagondolunk gyermekkorunk önfeledt álmaira, amikor helyettünk még szüleink gondolkodtak; ápoltak és tanítottak, amikor a boldog ifjúkor röpke ábrándjaival szívünkben bizalommal, optimista rajongással néztünk bele az életbe, majd amikor merész akarással és nekilendüléssel törtettünk álmunk, célunk felé, melyet bár egészen el nem értünk, de a küzdelem új utakat nyitott, új lehetőségeket, merre a boldogság kék madarát kereshettük. — Itt állunk ma az első határmegyén, mint az első vihar után révbe jutott ifjú hajós. Szemünkből nem a fáradtság fátyolos tekintete száll, hanem a küzdelemben meg-edzett férfiakarát acélos fénye ragyog, mert ha nehézségek árán is, lassú céltudatos munkával bár, de eredményes munkára tekinthetünk vissza. — Egy emberöltő! — Micsoda változást jelent e szó a korszellem haladásában az eszmék országútján! Micsoda változást, mennyi új lendületet a mai rohanó kor ifjú átalakulásában! És egyesületünk, bár a konzervatív hagyományok őrizetének patinás nevét viseli mint »Múzeumegyesület«, mindig megértette a kor szavát, nem maradt el az új időktől, hanem a mult szent emlékeiből jövőt építve e város és megye kulturális életét biztos kézzel irányította és vitte előre a nemzeti jövő nagy célkitűzései felé. Mert a huszonöt évvel ezelőtt megalakult Fejérmegyei s Székesfehérvári Múzeumegyesület tulajdonkép 1910 ápr. 14-én egy előregedett szervezetbe jött új életet önteni, t. i. az 1873-ban alakult Fejérvármegyei és Székesfehérvár Történelmi és Régészeti Egyletet megújítani, melynek élete a pozitívizmus rideg adathalmazában kimerült, új eszmék, irányelvek nélkül eltespedt. Ennek az új iránynak adott hangot minden szépért, nemesért lelkesedő alapító elnökünk gróf Széchenyi Viktor az első közgyűlésen, amikor így szólott: »Hagyományok mögöttünk — eszmények előttünk! Eszmény és hagyomány nélkül nemzet nem tud előre haladni. Az első a szilárd alap, melyre építünk, a másik az épület, melyet ráépítünk, amely felemel, mely égnek tör. A modern kor a tudományosság és szabadgondolkodás köpenyébe burkolódzva az önteltség kormányozhatatlan léghajójára ül s onnét sajnál le mindenkit, ki tradíciókat ápol és nemes ideálok után törtet!« — Poraiból feléledett phönixmadárként emelkedett hát fel a Múzeumegyesület 1910-ben és ma a 25 év multjából voltaképp 62 esztendő kulturális munkáját köszönti a krónikás. Gróf Széchenyi Viktor, Dr. Saára Gyula, Szűts Jenő, Dr. Lausmann Gyula, Dr. Hattyuffy Dezző, Dr. Schlammadinger Jenő és velük együtt főként Marosi Arnold azok, kiknek érdeme, hogy a Régészegylet átalakult Múzeumegyesületté.

Az azóta elmúlt huszonöt esztendő telve fáradhatatlan akarrattal, törhetetlen munkakedvvel egy cél érdekében »hogy nemzeti nagyságunk dicsőséges multjából erőt, tanulságot merítsünk a jövő harcaira, kedvet, hitet, lelkesítést, önérzetet váltsunk ki lelkünkbeli egy szép, egy ragyogó, egy diadalmas jövő alapjának lerakására« — mint azt elnökünk egyik felolvasásában oly szépen megállapította.

Alapszabályaink az egyesület munkáját két irányban írták elő: egyrészt a múzeum gyűjteményeinek céltudatos fejlesztését támogatni, valamint tudományos és népszerű előadások által a kitűzött célt a nagyközönség körében is ápolni és előmozdítani; másrészt a város kulturális életének minden megnyilatkozását: irodalmát, művészetét, történeti multját felkarolni és szakosztályok útján a nagy nemzeti cél szemmeltartásával eggyé olvasztani, melyből egy eszme, egy érzés árad és szerte minden megnyilvánulásra: »Fehérvár lelke,« mint azt boldogemlékezetű Mátrai Rudolf nevezte.

Ehhez a tevékenységéhez az egyesület mindvégig hű maradt. — Működésének első 10 esztendejében 1910—1920 a gyűjtemények gyarapítása, méltó elhelyezése, az önálló Múzeum épületének kérdése foglalta le minden energiáját. Második decenniumot 1920—1930 az egyesület keretében működő Tört. és Műemlékbizottság munkája töltötte be. A város és vármegye területén elszórt emlékeket felkutatta, összegyűjtötte, gondozásban részesítette, irodalmi vonatkozásait feljegyezte és a helyi történetírás megkönnyítése végett a városra és megyére vonatkozó levéltári anyag összeírását megkezdte. Ennek kapcsán a város és megye közönségén nagy lelki átalakulás indult meg: »A kultúrmegejtés, történeti érzék, kegyeleti érdeklődés meg az ezekből folyó hazafias áldozatkészség szemmelláthatólag erősödött«. Így sikerült 1922-ben a város útján az Aranybulla-emléket felálltatni, Dr. Polgár Iván és Weichardt Valdemár urak révén a vár alatti alagútakat feltáratni és a város poetikus multjának, a várfalaknak megvédéséhez, valamint a rádiótelevízió honfoglaláskori sírok feltárásához a városi tanács támogatását biztosítanunk. Dr. Polgár Iván munkálkodásával fényt vetettünk a régi vár szerkezetére, temetőire és templomkriptáira; Philipp István telekkönyvi kutatásai révén a város XVII—XVIII. sz. helyszínrajzára és a lakosság foglalkozási körére. — A városi hatóság lelkes közreműködésével a Sz. István-bazilika megmaradt oszlopait méltó módon sikerült elhelyezni; Marosi Arnold és Marschall Rafael munkája által az idegenforgalom számára nélkülözhetetlen Székesfehérvári Kalauzt és Utmutatót kiadni, úgyhogy az egyesület titkára Dr. Lakatos Dénes 1929-ben méltán írhatta jelentésében: »A Fejérmegyei és Székesfehérvári Múzeume egyesület fiatalságának egészében plasz-

tikusan mered felénk, ami erőteljességet, akarást, sikert nyújtott neki, mert nem csupán gyújtó szavak röppentésével, hanem első-sorban is a tettek erejével, a példa hatásával dolgozott. Munkája nem volt könnyű. Nem sima kiegyengetett úton indulhatott, hanem töretlen, göröngyös tereppel kellett birkóznia. Küzdelem küzdelmet ért. A fel-feltornyosuló akadályok tömkelegébe ért, de céltudatos eljárásával, helyes munkabeosztásával és az erők koncentrálásával minden nehézségen győzedelmeskedett. Nyomát fölényesség leküzdése, alvók felrázása, nemtörődomség felvilágosítása, érzések tisztítása és finomítása, szellemi és lelki értékek bemutatása jelzik. Az erős bizodalom és lankadatlan munka immár tekintélyes lánczá fűzték Székesfehérvár és Fejér vármegye kietlen darabjait és az egybefogó szerető munka utolsó láncszemeként hirdeti büszke öntudattal a múzeum mai épületét, melyet a megye, város és egyes személyek áldozatkészségével sikerült végre 1929 október 6-án megnyitni. A múzeum épülete és új berendezése a második tíz esztendő munkájának koronája volt, úgy-hogy méltán láthatta vendégül Középeurópa tudós archeológusait kik vándorgyűlésre ültek össze hazánkban és bennünket is meglátogattak. Az akkor megindult tudományos kapcsolatok azóta elmélyültek, évenként keresik fel külföldi tudósok, fiatal kutatók gyűjteményeinket és állunk csereviszonyban tudományos művek, kiadványok szempontjából.

A tudományos munka, anyagfeldolgozás jegyében indult meg a harmadik évtized és vezetett az első negyedszázad mai mesgyéjére. Az egész világot előzőnlő gazdasági válság depresz-sziója egyesületünkre is rávetette ugyan árnyékát, de mintha a Gondviselő Isten az önzetlen munkát kívánta volna megjutalmazni, oly gazdag működési területet nyitott számunkra, amilyent sem a békeidők gondtalan anyagi lehetőségei mellett, sem a huszas évek derekán megindult fellendüléskor még álmodni sem merészeltünk volna. Előtérben az 1930-as Szent Imre centenárium, valamint az elkövetkező Szent István centenárium állanak. Ennek előkészítése nyomta rá bélyegét egyesületünk legújabb működésére. Elsősorban emléktáblákkal láttuk el azokat a helyeket, ahol szent királyaink lakoztak, ahol szent hamvaik pihentek, ahol a bazilika oszlopai egykori dicső szereplésüket hirdették; majd a város utcáinak történelmi patináját adtuk meg, amikor a városi hatóság felszólítására az utcák új elnevezésében résztvet-tünk, majd a Szent István centenárium előkészítésére már 1932-ban mozgalmat indítottunk a városi és megyei törvényhatóság útján az ünnepségek egy jelentékeny részének Fehérvárott való koncentrállása céljából. Ez ügyben Dr. Csitáry G. Emil polgármester, Shvoy Lajos megyéspüspök és városunk magas képviselője Dr. Hóman Bálint miniszter úr közbenjárására immár megindult a

nagy munka egyrészt a Székesegyház restaurálásával az altemplomban az egykori királysírok elhelyezésére, másrészt a bazilika alapjának újabb feltárására, valamint a királysírok helyén emlékcarnok felállítására vonatkozólag. Egyesületünk minden ténykedésből hatalmas részt vesz ki magának és lankadatlan szorgalommal ír, buzdít, kijár és segíti a megvalósulás felé a hatalmas terveket, melyeket a város műszaki hivatalának ifjú erői művészi izléssel és a multért égő szeretettel igyekeznek valóssággá varázsolni. Mind e munka egy ember köré összpontosul és meghozta méltó jutalmát, amikor a kormányzó ur Ófömlő-sága Marosi Arnoldot, egyesületünk lelkes, fáradhatatlan munkását mindezért a kormányfőtanácsosi címmel tüntette ki. Emellett nem mulasztottuk el a tudományos helytörténet ápolását sem. 1931-ben megindítottuk a »Székesfehérvári Szemle« c. kiadványunkat, mely azóta immár ötödik évfolyamába indul és a »Győri Szemle« mellett a legrégebb vidéki helytörténeti folyóirat, melynek nyomán mind sűrűbben indul meg csonka országunk vidékeinek kutatása. A helyi kutatás céljából az Egyesület közbenjárt a városi levéltár rendezése céljából és annak új elhelyezését mozdította elő, másrészt a városban levő értékes könyvtári anyagnak a tudományos kutatás céljából való közkinccsé tételére tervezetet nyújtott be a kulturális bizottsághoz, mely azt magáévá tette és immár a jövő feladata annak megvalósítása. A helytörténet tudományos továbbfejlesztése, a levéltári anyag feldolgozása, a falukutatás intenzívvé tétele, a néprajzi értékek megmentése ez az a terrenum, mellyel a magyar vidék miniszterünk Dr. Hóman Bálint nagy hungarologiai gondolatába beleállhat és az igazi kulturális nemzeti egységet megvalósíthatja.

Minde munkássága mellett alapszabályszerű hivatásának megfelelőleg ismeretterjesztő előadásokat rendezett az egyesület megszakítás nélkül immár huszonöt esztendeje nem kevesebbet mint 160 előadást, melyeken helyi és fővárosi előadók szerepeltek, köztük Prohászka Ottokár, Mátrai Rudolf, Réthey-Prikkel Marián, Dr. Oroszlán Zoltán, Dr. Bartucz Lajos, Dr. Lajtha S. és Dr. Molnár Imre, Dr. Szőnyi Ottó, Dr. Fettich Nándor, Dr. Brisits Frigyes, Dr. Tordai Ányos, Sréter István, Raics Károly altáborn., gr. Széchenyi Viktor, Dr. Madarassy László, Dr. Alföldi András, Marosi Arnold stb. Előadásainkat a város művelt közönsége szeretettel karolta fel és ha az újság ingere megszűnt, a megszokottság helyel-közzel a látogatók számát le is apasztotta, a résztvevők mindig a város színe-javát képezték és számuk általában az évi 1000 körül mozgott.

Emellett azonban az egyesület kivette részét, legtöbbször oroszánrészét a város egyéb kulturális megnyilvánulásából, ünnepeiből. Az első években Fricsay Richárd és a zeneked-

velők közreműködésével muzeumi és irodalmi estélyeket rendezett (1911 ápr. 2, 1912 ápr. 28) utóbbi ünnepélyen Dr. Prohászka Ottokár előadásáról az egész ország tudomást szerzett, mert a nemzeti művelődésről mondott beszéde az egész nemzet elé új eszméket, irányelveket állított. 1912 nov. 16-án Petőfi ünnepélyt rendezett az egyesület Jászai Mari asszony szereplésével; 1912 nov. 23-án hangversenyt és színelőadást; 1917 nov.-ben Arany és Tompa centenáriumot, 1919 okt. 18-án Dr. Lauschmann emlékünnepet, melynek jövedelméből és egyéb gyűjtésből Lauschmann szobor-alapot létesítettünk, sajnos a devalváció ennek értékét a minimumra redukálta és ma neki, kinek a helyi kultúra előmozdítása ügyében hervadhatatlan érdemei vannak Dr. Lakatos Dénes életrajzán kívül misem hirdeti emlékét. Reméljük azonban, hogy e tartozásunkat még le fogjuk róhatni irányában, kinek elévülhetetlen érdemei vannak egyesületünk és múzeumunk megalakulása körül is. Egyesületünk állított emléktáblát Budecz Józsefnek és készül állítani Simor János hercegprímás és Vörösmarty Mihály szülei emlékének. Hatékony részt vett a fehérvári színészet centenáriumának emlékünnepe, melyet Lauschmann Gyula és Rexa Dezső rendeztek. Ott áll Prohászka Ottokár emlékének ápolásánál az első sorokban. Nem volt tehát a kulturális életnek valamirevaló megnyilvánulása, melyben a Múzeumegyesületnek ne lett volna része, — mondhatni 1910-től napjainkig terjedő idő kulturális tevékenységét egyesületünk tölte be szinte teljesen. Az elvetett mag tehát csírárt hajtott, felnőtt, fává terebélyesedett és ma már termései vannak. A Dr. Lauschmann és Marosi Arnold keltette kultúrérzék tovább fejlődött: városunk vezetőségét az ő vérük és szellemük hatja át; a mérnöki hivatal ifju erői az ő ébresztő szavaik alatt nőttek fel és az irodalmi és művészeti téren tevékenykedő ifjú generáció Vörösmarty Mihály neve alatt új életerős társasággá tömörült, mely munkánk egyik részét, az eleven irodalmat és művészetet levenni készül vállainkról. Ápolják, dédelgessék hát azzal a szeretettel, mellyel mi tettük azt egy negyedszázadon keresztül; mi a helyi kulturtörténet kissé száraznak látszó, de mindig eleven szellemmel telített ágát tartjuk meg magunknak és mindig készséggel állunk oldalukra támogatással és tanáccsal.

Mélyen tisztelt Díszgyűlés! Egy egyesület élete mindig a vezetőség neve köré összpontosul. Ahogy a Régészeti Egylet Dr. Hattyuffy Dezső nevével forrott össze, úgy forrott egybe a Múzeumegyesület élete az elmúlt 25 évben gróf Széchenyi Viktor, Prohászka Ottokár, Marosi Arnold és Dr. Lauschmann Gyula, Magdics István, Dr. Lakatos Dénes, Dr. Havranek József, Dr. Csitány G. Emil és legujabban Dr. Hóman Bálint nevével. A hála és ragaszkodás kifejezéséül ruházta fel az egyesület tiszteletbeli elnöki címmel gróf Széchenyi Viktor főispánt, Dr. Pro-

hászka Ottokár megyéspüspököt, nemkülönben Károly János nagyprépostot; míg alelnökeink tisztét hosszú időn át Dr. Saára Gyula, Szűts Jenő, majd Dr. Havranek József és Dr. Csitáry G. Emil, az ügyvezető alelnöki munkakört Dr. Hattuyffy Dezső, Dr. Kárpáti Kelemen, Dr. Horváth Kálmán, gr. Somssich János töltötték be. Elévülhetetlen érdemei vannak az egyesület első titkárának Dr. Lauschmann Gyulának, kinek segítőtársa Vértes József volt, majd Dr. Lakatos Dénes vette át Lauschmann örökét és vitte a legújabb időkig, amikor is betegsége miatt kénytelen volt e tisztségről lemondani. Tagjaink száma a megalakulás óta körülbelül mindig egyformán a 350—450 között mozgott. Megalakuláskor 19 alapító és 338 rendes tagunk volt, legmagasabb emelkedést a 30-as években érte el 59 alapító és 457 rendes taggal, ma a gazdasági nehézségek és halálozások következtében ismét lejjebb szállt a 350-es nivóra.

Jótevők nélkül egy egyesület élete lehet lankadatlan, de eredményes munkát csakis anyagi támogatás mellett érhet el. Jótevőink sorában kezdettől fogva ott áll a város és a megye törvényhatósága, valamint a Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelősége révén a V. K. Min. Ezekon kívül városunk és megyénk takarékpénztárai, nemkülönben számos ember sietett segítségünkre.

Mélyen tisztelt Díszgyűlés! És most álljunk meg egy pillanatra. Mögöttünk egy eredmény-dús élet első negedszázada zárult, előttünk új igéreték, új eszmék, nekilendülések tág tere tárul és itt áll előttünk múzeumunk épülete, mint szimboluma ennek a ténynek. Termeink telvék huszonöt év hangyaszorgalmának dús eredményével, míg odakünn az udvar felől nemsokára csákánydöngéstől és munkások zajától lesz hangos minden, hogy új termeknek adjon helyet, hol új működés kincseit gyűjtsé újabb huszonöt év egybe. *Dr. Hóman Bálint, Dr. Csitáry G. Emil és Dr. Havranek József*, e három név jelenti számunkra az új kort, az új programot. Az ő kezdeményezésükre, az ő segítségükkel kerül tető alá az új épületszárny, az ő elgondolásuk és vonalvezetésük ad irányt új munkánknak: a hungarologia szellemében dolgozni városunk, megyénk és nemzetünk javára, hogy polgármesterünk szavaival élve: »újból fényessé téve magunkévá tegyük a fehérvári lelket,« a fehérvári lelket, mely fölött Szent István a nagy országalkotó és Prohászka Ottokár a nagy tanító-mester lelke öröklik, mert Sz. István izzó magyar lelkülete, rendíthetetlen vallásos génusza lengi át e föld minden rögét, Szent István jövőbe látó, erkölcsi megújodást és új ezerévet ígérő új magyarsága él Prohászka működésén keresztül ennek a városnak a szívében, honnan új erőnek kell szétáradnia a mai csonka ország törzsbe is és szent egységbe olvasztania mindenkit, ki e nemzet javára dolgozik. Úgy legyen!

III. Marosi A. — A múzeum 25 éve.

Ebben a visszaemlékezésben, melynek célja a múzeum 25 éves múltjának filmszerű felidézése, a szemembe vetődő első kép egy szelíd tekintetű férfi alakja, dr. Lauschmann Gyula, amint pár hónapi fehérvári tartózkodás után belép akkor igazán magányos cellámba azzal a tervvel, hogy csináljuk meg a székesfehérvári nyilvános múzeumot. A tervet szívesen fogadtam egyrészt, mert módot nyújtott Pécssett megkezdett muzeális tevékenységem folytatására, más részt, mert Szent István vármegyéjében és városában múzeumot létesíteni nemzeti feladatnak, hazafias kötelességnek tarottam.

A második kép, mely megjelenik előttem, a vármegyeház egykor börtönként szolgáló, három kamraszerű helyisége. Az ajtót kinyitva dohos levegő árad felénk, betekintve mintha ószeres raktára tárulna föl előttünk, egyszerű polcokon a különféle régi ségek rendszertelen halmazával. 1910 május első hetében volt ez, mikor a múzeum vezetésével megbízva a Múzeum egysülletté alakult Régészeti és Történelmi Egyesület gyűjteményét a jelzett helyiségben átvettem és Philipp Istvánnal megkezdtük a nekünk poros voltukban is kedves régiségeket elhagyatóságukból kiemelni, rendszerbe foglalni és leltározni.

A harmadik kép, mint hangos film cseng fülembé gróf Széchenyi Viktor 1912 május 11-én elhangzott szózata: »Mélyen tisztelt közgyűlés! Különös szerencsémnek tartom, hogy a mai közgyűlésen én elnökölhetek, azon a közgyűlésen, melyen az ige testté vált. Éveken keresztül tengődött itt egy régészeti egyiet mely azonban tespedéséből kiemelkedni nem tudott. Alig egy esztendeje megjelent köztünk egy fiatal pap, ki lángoló lelkesedéssel, alapos hozzáértéssel, mintegy varázsütésre megteremtette a múzeumegyesületet és ma már bemutatthatjuk magát a múzeumot is.«

Mivel telt el ez az egy esztendő? A régi gyűjtemény magában nem volt elegendő nyilvános múzeum létesítésére, garapítanunk kellett a kiállítandó anyagot, amihez Székesfehérvár városa és Fejér vármegye levéltári anyagukból készséggel engedtek át letétként tárgyakat, Prohászka Ottokár pedig kőtárunknak vetette meg alapját. Nagy segítségünkre volt Dr. Szabó Elemér, akkor honvédtörzsorvos 532 darabot számláló letétjével, mely házagpótlóként illeszkedett be a hiányos gyűjteménybe. A megnyitáshoz szükséges bútorzat beszerzését megkönnyítette a Régészeti Egylettől örökbe kapott 3876 K. és mindez lehetővé tette a felállítandó múzeum számára megfelelő helyiség bérbevételét, ahová 1910 február elsején költözött be.

A már nyilvános gyűjtemény számba menő múzeum az

Iskola-, jelenleg Szent-Imre utca 18. sz. házának három emeleti szobájával jelent meg a nagyközönség előtt. Egy esztendő alatt az anyag annyira megsaporodott, hogy 1912 aug. 1-től öt szobára kellett kibővíteni. E nagyobb helyiség biztosítására a város 500 K-ás segélyét 1000 koronára emelte és az államsegélyt is megnyertük.

A helyiség nagy bérösszege már akkor felvetette az önálló múzeumépület gondolatát, amely 1913-ban oda érlelődött, hogy a Muzeumegyesület beadványt intézett a Muz. és Könyvt. Országos Főfelügyelőségéhez 150.000 K. államsegélyért múzeum-építési alap létrehozására. A főfelügyelőség jóakarattal fogadta a kérvényt, végleges elhatározását azonban a helyi tényezők megfelelő támogatásától tette függővé. Mielőtt e kérdés dülőre jutott volna, kitört a háború, annyit azonban sikerült elérni, hogy a Vall. és Közokt. miniszter a múzeumot felvette a Muz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségének hatáskörébe és ezzel állandó államsegély részesítésébe.

A háború tartama alatt, mint minden kulturális intézményé, a múzeum élete is megbénult. Azonban az elszánt élniakarás még e nehéz időkben is tudott eredményt felmutatni. 1914-ben a gyűjtemények szűk elhelyezésén jelenlegi helyiségének, az akkor kiürült árva háznak bérbevitelével akart segíteni, de a háborús kitört és az épületet iskolának rendezték be. A háborús évek szomorú állapota a múzeum ezidei gyarapodásának szegénységében, a gyűjtő utak és kutatások elmaradásában tükröződik vissza. 1918-ban személyi vonatkozásban nagy csapás volt, hogy Dr. Lauschmann Gyula halálával elvesztette kialakulásának út-törőjét, a propagálásban, az anyaggyűjtésben és annak ismertetésében legbuzgóbb munkatársát.

A tanácsköztársaság idején a művelődés helybeli képviselője a múzeumra is kiterjesztette vészes figyelmét. Az elrablott püspöki palotában akartak neki új otthont nyújtani és 1919 július 3-án iskolás fiukat rendeltek ki a múzeumba, az átköltözés végrehajtására. A múzeumnak újjólag megbízott vezetője, Rexa Dezső, vármegyei főlevéltáros azonban fölemelte szavát a gyűjtemények ily módon való átszállítása ellen, kijelentve, hogy míg a püspöki palotában terroristák tanyáznak, addig ott nincs helye múzeumnak. A kommunizmus megszűnte után, 1919 augusztus 29-én a régi vezetőség minden kár nélkül vette át a múzeum anyagát. A közbeeső idő alatt Rexa Dezső mindent elkövetett a gyűjtemények biztonsága érdekében. Előterjesztésére a múzeumban nyertek elhelyezést a műértékkel bíró, elkobzott fegyverek is azzal a céllal, hogy a forradalom elmulása után tulajdonosaik azokat visszakaphassák. A múzeum adott helyet, mint ideiglenes letétnek, számos egyéb muzeális magántárgynak is és mentette meg

az elkallódástól a helybeli ezredeknek háborús és egyéb emlékeit.

A restauráció után csakhamar megszokott útra tért a múzeum élete. 1920-ban újból szóba került a múzeum megfelelő elhelyezése, ami a vármegyeház nagyszabású kibővítésével lett volna kapcsolatos. A szép terv kivitele az állami támogatás hiányában elmaradt. Azt az aggodalmat, hogy a növekvő drágaság mellett miként oldja meg a fenntartó egyesület a házbérek folytonos emelkedését, eloszlatta a város és a vármegye évről-évre fokozódó segélye. 1922-ben a Muz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőssége elismerve, hogy a székesfehérvári múzeum tíz évi működés után »legjelentősebb vidéki gyűjteményeink egyike«, a helyiség tarthatatlan állapotának javítására erélyes mozgalom megindítását hozta javaslatba. Ennek kapcsán született meg az a javaslat, hogy amennyiben a régi városházából a hivatalok kiköltöznének, engedjék azt át a múzeum céljaira.

A múzeumhelyiség meg nem felelő voltáról évenként ismétlődő panaszoknak, tervezgetéseknek egyik állomása volt az is, mely szerint a majd felszabaduló leánygimnáziumi helyiség és a kiürülő belvárosi plebánia-épület lesz a múzeum új otthona. Az új leánygimnázium építése azonban évről-évre maradt. Közben megkezdtek a rendőrség új épületének építését. Ez a körülmény a rendőrség kiköltözése folytán felszabaduló és városi tulajdont képező Bognár-u. 3. számú épületre, a jelenlegi múzeumra terelte a figyelmet, melynek megkapására a Múzeumegyesület kérvényt nyújtott be a városhoz. A polgármesteri hivatal több mint féleven át húzta-halasztotta a kérvény elintézését és csak Mátrai Rudolf határozott kivánságára tett ajánló előterjesztést a kérvény kedvező elintézésére, ami az 1927. okt. 31-i városi közgyűlésen meg is történt. Ezt a nemes gesztust követte, hogy a város 17000 P-t, a vármegye 10000 P-t szavazott meg az épületnek a múzeum céljaira alkalmas átalakítására, míg annak berendezését a társadalom 4000 P-ös adománya és 2000 P államsegély biztosította. A két évi munkát kívánó építkezés és berendezés befejezése után 1929 okt. 6-án nyílt meg az új múzeum, melynek létrejötte fényes bizonyosság arra, hogy *Szent Istvára városának és vármegyéjének, valamint művelt társadalmának a kultúra iránt való szeretete, annak megbecsülése nem üres szölamokban szokott megnyilvánulni. Ott ahol munkát lát eredményeket tapasztal és nagyhangú reklámok helyett magvas tartalmat talál, nemes áldozatkészségben adja tanuját magas műveltségű lelkületének.*

A régészeti egylettől átvett gyűjtemény statisztikája: 691 őskori, 418 római, 152 népvándorlaskori régiség, 412 ujabbkori, 37 néprajzi és iparművészeti, 31 természetrajzi tárgy, néhány könyvből, oklevelekből és apróbb nyomtatványokból álló egyéb könyvtári anyag. Az 1934 évvégi statisztikában az állomány:

5424 könyv, 4782 apró nyomtatvány, 3502 oklevél, 501 kézirat, 93 térkép, 3206 vegyes könyvtári anyag, 5295 őskori, 4714 római, 5138 közép- és újkori régiség, 4802 érem, 1059 néprajzi, 7027 természetrajzi és 680 művészeti tárgy.

A gyűjtemények valódi értékét azonban nem ezek a számok fejezik ki, hanem anyaguknak tudományos és helyi vonatkozású becse. E tekintetben a régészeti gyűjtemény magas színvonalát mutatja a szakembereknek iránta való érdeklődése és az az elismerés, amelyben külföldi kiválóságoktól is részesült. A másik értékmérő jelenség tárgyainak a tudományos irodalomban való közlése, amiről az Archeológiai Értesítő, a Múzeumi és Könyvtári Értesítő, a Numizmatikai Közlöny, a Magyar Művészet, a Hadimúzeumi Lapok, az Archeologia Hungarica ide vonatkozó ismeretesei tanuskodnak. Egyes dolgai, miként a pákozdvári leletek, a nagyhőrcsögi kelta emlékek, római mitológikus köveinek több példánya, a fővenyusztai őskeresztény emlékek, népvándorláskori germán és avar sírleletei, honfoglaláskori kardjai, a székesfehérvári bazilika kövei, az Eszterházy-féle fegyvergyűjtemény stb. országos vonatkozásban is elsőrendű muzeális értékek, a Prohászka-emlékgyűjtemény pedig kizárólagos kincse.

A székesfehérvári múzeum anyagának jelentős része szakés tervszerű ásatási munkálatok eredménye. Hogy e téren minő utat tett meg, annak mérföldjelzője a bicskei ásatás, mint első tudományos lépés Fejér megye területén a neolitikus ember itteni megtelepülésének igazolására. A pákozdvári őstelep feltárása, a lovasberényi szőszvári leletek és bronzkincse, a dunapentelei, adonyi, rácalmási és legújabbban a kisapostagi urnatemetők gazdag anyaga elsőrendű források a fejérmegyei bronzkultúra megírásához. A vaskor első időszakát, a Kr. e. ezerévvél kezdődő Hallstatt-kor kulturáját a váli Pogányváron végzett ásatás eredményei képviselik, míg a La Tène-időszakra Kulcstelep és Nagyhőrcsök szolgáltattak kiváló, korhatározó anyagot.

A római hódítást bevezető eraviszkusz kultúrának pompás bizonyosságai a kálozi kocsilelet, legújabbban pedig a Vajtán talált lovassíroknak művészeti szempontból is kiváló bronztárgyai. Ritka mitológikus tárgyú kőemlékeink a pannoniai vallási viszonyokhoz, a csákvári ásatás zárt csoportokat alkotó sírleletei a magánélethez hiteles források. A tác-fővenyusztai bazilika felfedezése és leletei döntő jelentőségűek a pannoniai őskereszténység és Székesfehérvár római jelentőségének megállapításában.

Huszonöt évvel ezelőtt a népvándorlás korából csak egykét szórványos adattal rendelkezett a tudomány Fejér megye területéről. Ma a székesfehérvári múzeum hun, germán és a rendszeres ásatások útján szerzett avar anyag nemcsak a hely-

történetet bővítette, hanem az Archeologia Hungarica érdemesnek tartotta arra, hogy Fejér megye avarkori leleteit a jubileumi év alkalmából külön kötetben ismertesse és tegye az archeologia közkincsévé. Székesfehérvár honfoglaláskori temetőinek feltárása elsőrendű adattal gyarapította a magyarság embertanát, régészeti anyagának egyenes, kétélű kardjai a magyarság őskultúrájához, annak kapcsolataihoz nyújtanak rendkívüli becses forrásokat. A bazilika innen-onnan összegyűjtött kőveiből az őskoronázó templom pompája tükröződik felénk. Hogy mily gazdag anyaggal rendelkezik a múzeum a város újkori kulturtörténetének bemutatására, annak az 1933-ban rendezett várostörténeti kiállítás volt fényes bizonyága.

A régi történetírás főkötelességét az irodalmi források gondosan latolgatott adataihoz való teljes ragaszkodásban látta. Az írott források azonban csak csekély töredékét tökröztetik vissza a kor arculatának, társadalmi állapotainak. Aki ezekkel az adatokkal megelégszik, a saját kezét köti meg. A történetírónak, ha nem akar egyoldalú lenni, az életet minden vonásában kell kutatnia, keresnie, amit csak akkor ér el, ha az emlékszerű kútfőkbe is behatol. E kútfőknek mind rendszeresebb bevonása a történetkutatásba hozta meg az utolsó évtizedekben a legnagyobb haladást. (V. o. Alföldi A.: Magyarország népei és a római birodalom, 62—63. l.).

Mikor tehát a múzeum oly nagy szorgalommal gyűjtögeti össze a múlt emlékeit, ezzel nemcsak gyűjteményeinek gyarapítása, kiállításukkal a szemléltető oktatás a célja, hanem az is, hogy tárgyi adatokkal, emlékszerű kútfőkkel szolgáljon érdeklődőinek története minél tökéletesebb megírásához. Hisz arra, minő volt a mi földünkön az élet a honfoglalás koráig, írott emlékeink alig vannak, csak a régészet adhat arra felvilágosítást. Az ezer meg ezer darab régiség mindegyike, mint kis mécses világít vissza a múlt homályába és ezekből az apró mécsesekből születhetik meg a nagy szinthezis, Fejér vármegye és Székesfehérvár tudományos alapokon nyugvó őstörténete, amivel még a magyar tudománynak adósai vagyunk.

Hasonló célok lebegnek előttünk az újabb idők emlékeinek összegyűjtésében, csak hogy ezek történetének megírásához a főanyagot, mondjuk a gerincét, levéltárainknak kell adniok. Itt a régészet már csak mint statisztika szerepel tárgyainak tarkaságával szint adva a száraz, krónikás leírásoknak. A néprajzi, a természetrajzi gyűjtés is tulajdonképp anyagszerzés akar lenni a nagy műhöz a szemléltető oktatás és gyönyörködtetés mellett, amiben főszerep a ma még hiányzó képzőművészeti gyűjteményé. Hogy ez még nincs meg és hogy a néprajz és természetrajz is ma még a hamupipőke szerepét játssza a történelmi múzeum

mellett, inkább a helyszükén, a megfelelő munkaerő hiányán mulik, mint a jóakaraton, amin segíteni a jövő van hivatva.

És én örömmel konstátálom, hogy ez a mai nap nemcsak a multnak, a jövőnek is ünnepe, amidőn minden készen áll a múzeum épületének kibővítésére. Nekünk, nemcsak nekem, mindnyájunknak, akik a múzeum érdekében bármit is cselekedtünk, ez a legnagyobb elismerés. Megvallom, bár a kibővítés gondolata engem is kinzott, de ismerve azt a nagy áldozatot, melyet Székesfehérvár, Fejérvármegye meg a társadalom eddig hozott múzeumának, a mai nehéz viszonyok között magamtól nem mertem volna újabb áldozatot kérni. Városunk minden szépért és jóért hevülő, tettekreész polgármesterének, Dr. Csitáry Emilnek, a múzeum régi barátjának, Fejér megye alispánjának, Dr. Havranek Józsefnek biztatása volt az, hogy a gondolatból előterjesztés lett, aminek megvalósításához a végső akkordot városunk legnagyobb jótevője, Dr. Hóman Bálint által nyújtott államsegély adta meg. Szintén önként ajánlották föl a múzeum kibővítésének költségeit. Valóban ennél nagyobb elismerést, szebb ajándékot a múzeum 25 éves működéséért nem adhattak. Isten áldja meg őket érte és mindazokat, kik a múzeumot a 25 év folyamán bármivel is támogatták, mi pedig töretlen buzgósággal igyekszünk áldozatkészségüket meghálálni és az eddigi úton haladva a szebb és jobb jövőt előkészíteni.

IV. A jubiláris kiállítás.

A múzeum jubiláris kiállítása tulajdonkép maga a múzeum, mert hiszen ami benne van, az kevés kivétellel mind az elmúlt 25 évben gyült össze. Mégis, hogy a jubiláris évforduló alkalmából ünnepi szint kapjon, valami ujjal kívánta látogató közönségét meglepni. Erre nagyon alkalmasnak kínálkozott legújabb gyarapodása, mint a lovasberényi bronzlelet, a kisapostagi ásatások eredménye, a Vajtáról beszállított római bronzedények, az iszkasztgyörgyi germánsírlelet, amelyek mind elsőrendű muzeális értékek. Ehhez járult a múzeum néhány értékesebb leletcsoportja és II. Rákóczi Ferenc halálának kétszázéves évfordulója alkalmából a vele kapcsolatos emlékek kiállítása, mint a múzeum kegyeletének a nagy fejedelemmel szemben való lerovása.

A kiállítást a VI. sz. teremben rendeztük meg arra törekedve, hogy a tárgyak ne nagy számukkal, inkább izléses bemutatásukkal hassanak. A kiállítás egyes csoportjai: I. az 1925—27-ki pákozdvári ásatás néhány reprezentáló darabja és az 1934—35 évi kisapostagi gyűjtés, ásatás bronzkori leleteinek bemutatása. II. Bronzkori sírleletek Dunapenteléről, Lovasberényből és utóbbi helyen 1934-ben talált, 227 darabot számláló, öntörö-

gökből, használt és sérült eszközökből álló bronztömeglelet. III. Hallstatti emlékek a váli pogányvárból, a La Tène kor kulturáját szemléltető kulcstelepi, hardpusztai, nagyhőrcsöki leletek legkiválóbb darabjai. IV. Római bronzedények, lőszerszámdíszek az 1935-ben feltárt vajtai eraviscus lovassírokból kiegészítve művészi kivitelű terra-sigillata és üvegedényekkel. V. A Sárkesziben feltárt Mithras szentély domborműve és oltárkövei, mint a múzeum legszebb római kőemléke és a kálozi kocsi alkatrészei. VI. A tác-fővenyusztai IV. századi őskeresztény-templom 1934-ben feltárt maradványainak korhatározó leletei, rajzai és fényképei. VII. Népvándorláskori emlékcsoport az iszkaszentgyörgyi germánsir, az Igarból származó avar fejedelmi kard- és övdiszítmények, az előszállási, vajtai, sukorói avar temetők bronzvereteinek, és a székesfehérvári honfoglaláskori kardok bemutatásával.

A terem közepét a múzeum II. Rákóczi Ferenczel kapcsolatos emlékei foglalták el. Itt volt látható Székesfehérvár egyetlen kuruckori emlékének, a felsővárosi templom előtti Nepomuki Szent János szobornak fényképe.

A szobor története dr. Lauschmann Gyula múzeumban őrzött kézírata szerint a következő. Székesfehérvár környékét hosszú időn át a kurucok tartották megszállva, a városban azonban csak egy esetben, 1704 április havában sikerült behatolniuk. Uralmuk pár napig tartott. Heister tábornok április 8-án már kiűzte őket. Ennek a »diadalnak« emléke a Nepomuki Szent János szobor.

A szobor talapzatán eredetileg dr. Lauschmann feljegyzése szerint a következő felirat volt: *Rebellium Rakocianorum copiis, subversa antea, iam vero refecta propugnacula nullo splendore potius, quam effigie S. Joannis Nep. decorare voluit, iussitque primus recuperati monumenti Commendans Henricus Matthaeus Urli Anno MDCCV, VI. Juli.* A felirat szerint tehát a szobrot Urli Henrik Máté várparancsnok emeltette 1705 július 6-án. A hazafias érzést bántó feliratot a múlt század hetvenes éveiben lefaragták, de végső szavai a szobor alsó talapzatán ma is ki-
vehetők.

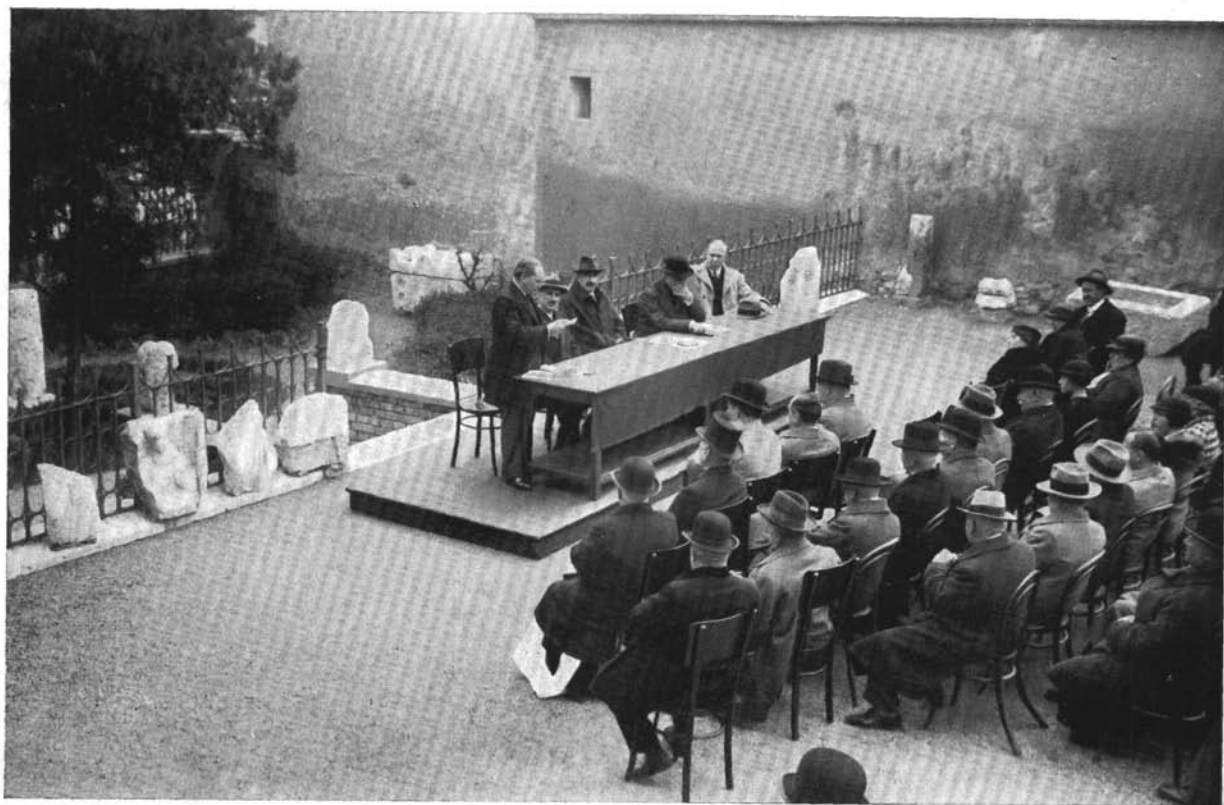
A múzeum Rákóczi-emlékkiállításában a művészetet Holló Barnabás szobrászművész »Busuló kurucok« c. eredeti agyagmodelljei képviselték. Kéziratok: Kemény János, későbbi erdélyi fejedelem 1660 máj. 29-én a megyesi táborból sógorához gróf Csákyhoz írt eredeti levele, melyben tudósítja őt II. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek (II. Rákóczi Ferenc nagyatyjának) a szászsebesi csatában való megsebesüléséről; a fejedelem sárospataki temetési rendjének eredeti példánya; II. Rákóczi Ferenc manifestumának (*Recrudescunt vulnera...*) egykoru másolata, melyet a császári udvar részére készítettek és német nyelvű jegyzetekkel

láttak el; II. Rákóczi Ferenc eredeti okirata, melyben biztosítja Széchenyi Pál kalocsai érsek javait; néhány vármegye kérelme a jezsuiták birtokainak biztosítását illetőleg, valamint Rákóczinak erre vonatkozó válasza. Nyomtatványok: a szomorú szatmári békeszerződés egykorú példánya, melyet a kormány a megyéknek és kir. városoknak 1711-ben megküldött; II. Rákóczi Ferenc és a bujdosók hamvainak hazahozatalát és temetését ábrázoló képek, lappéldányok, műsorok, plakát és emlékversek. Egyéb tárgyak: Rákóczi-kápolnájából való gyertyatartó, Rákóczi XIX. sz. elejéről származó olajfestésű képe, pénzek és emlékérmek.

Az abai Szentháromság-templom szentélye.

ABA NAGYKÖZSÉG körülbelül 18 kilométernyire fekszik Székesfehérvártól délre. Szabályozott téglányalakú piac-terének hosszanti tengelyében áll a keletelt és Szentháromság tiszteletére szentelt római katolikus plébánia-templom. A barátságosan világosra festett külsejű vakolt templom a főbejárat fölé épített kétemeletes, főhomlokzati középtoronnyal indul, amelyet merészen karcsúsodó, meredeken magas négy, illetőleg nyolcszögű gúlasisak fed. A főbejáratot és oldalhelyiségeit magában foglaló középtornyos előcsarnok folytatódik két ablaktengelynyi hajóval, amelyet alacsony nyeregtető borít. Végződik pedig a keskeny templomhajónál feltűnően szélesebb, kiszögellő, lekerekített sarkú háromoldalú szentélyben, amelyet a hajó alacsony nyeregtetejénél magasabb, lapított sarkú háromoldalú sätortető zár le. A szentély lekerekített sarkai három egymás fölött nyíló elliptikus ablakkal vannak áttörve, amelyek belső csigalépcsőre engednek következtetni; a szentély sima pilaszterekkel tagolt oldalfalához középipűt bejáratul szolgáló zárt előcsarnok van építve, amely fölött íves záródású ablak és az ablaktól jobbra-balra egy-egy üres szoborfülke bontja meg az oldalfalak nyugodt síkját. A templom külseje az első pillantásra elárulja, hogy két szervesen összeépített épületrészből áll; a főhomlokzati középtoronnyal ellátott hajó ujjabbkeletű, a háromoldalú szentély pedig legalább egy századdal régebbi eredetű.

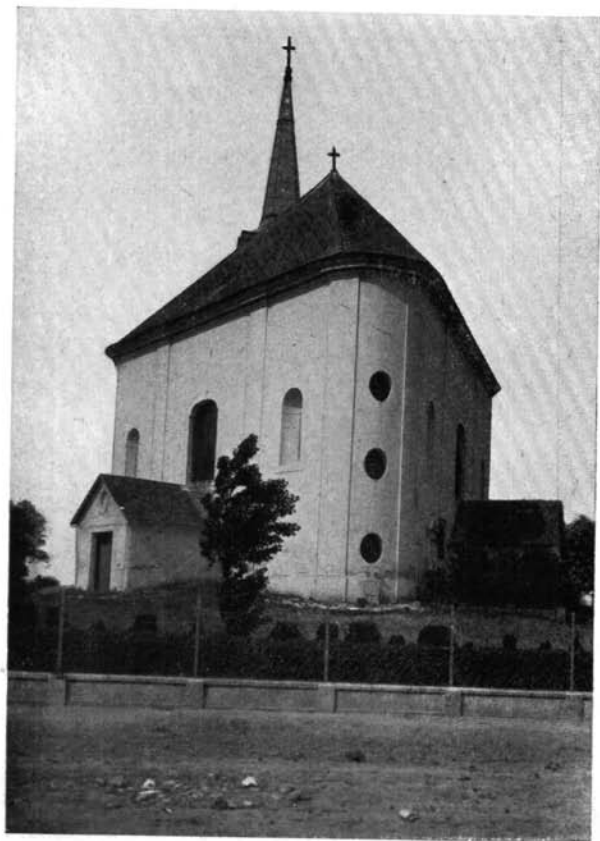
Ezt a kettősséget, kétféle épülettágot még feltűnőbben érezteti a templom belseje, amelynek két oldalhelyiséggel szűkített főbejárata dongaboltozatú, íón fejű pilaszterekkel két szakaszra

A muzeumegyesület 25 éves jubiláris díszgyűlése.

1. Az abai templom dél-nyugatról.

2. Az abai templom dél-keletről.

tagolt hajóba vezet. A *hosszanti* hajó első szakaszában két oszloppal tartott orgonakarzat emelkedik, míg a második szakaszba rézsűs falú, eléggé szűk diadalkapuvál nyílik a *centrális* elrendezésű szentély. A szentély alaprajza szabályos köralakú, amelynek hengeralakú homorú falfelülete kilenc fesztonos ión fejű pilaszter tagolja s lapos félgömb kupola zárja le. A szentély külső háromszögű fala s belső körfala között lévő három hézagban illetőleg sarokban a földszinten két mellékoltár-kápolnát és egy sekrestyét szolgáló helyiségek, az első és második emeleten pedig galériák vannak kiképezve; a csigalépcsőkkel összekötött galériák egyes szakaszai, páholszerű oratóriumai két-két kosárvés boltozatú nyílással tárulnak a szentélybe, amely köralakú szentélyt két oldalablakon és a harmadik ablak helyébe a hajó felé vágott diadalívén belül beáramló fény világítja meg. Az egyszerű, szinte palléri invenciójú hajó s a bonyolult, művészi szerkezetű szentély külön-külön élő, egymás mellérendelt téregységek, amelyek csak annyiban függnék össze egymással, amennyiben a diadalív nyílása köti össze őket.

Az áthidalhatatlan építészeti különbségen kívül a szentélyt gazdag festői dísz is a hajótól különálló világgá zárja. A körben leleményes szellemességgel szerkesztett földszinti oldalfülkékkel, emeleti oratóriumokkal és ablakokkal szinte légiessé föllazított szentély pilaszterei enyheveres márvány utánzatra vannak festve. A pilaszterek azonos színre festett párkányzatot tartanak, amelyet körben futó festett balusztrád pártáz. A balusztrádnak a pilasztereken nyugvó zömök pillérkéit vázák diszítik. És e festett látszat-architektúrán felül a kupola homorú felületű intradosát kavargó felhők között lebegő égi jelenés mozgalmas, színes freskója tölti ki. A mennyei látomás közepén a világot teremő s kormányzó Atya, az emberiséget kereszttel megváltó Fiú, az embert galamb képében megszentelő Szentlélek háromszemélyű egy Isten csoportja jelenik meg, amint az Atya Isten sceptrumából két sugár villan a Szeplőtelen Szűz Mária s Xavéri szent Ferenc térdelve imádkozó alakjaira. A menybeli *santa conversazione* az angyalok kilenc karának olykor genreszerűen jellemzett alakjai repdesik körül háromszögekbe szerkesztett csoportokban: a jobboldali triaszból az őrzőangyal eltévedt fiúcskát emel föl az égbe a balusztrád vázája mellől, a szeretet anygala égő szívet melengét mellén, alatta talán az uraságok anygala a megváltás zászlajával és az örök élet koronájával lebeg; Mihály arkangyal a balusztrádig leszállva sárkánnyal viaskodik, fölötte a trónusok karából két angyal drapériával övezett trónra koronát helyez; a baloldali triasz fejedelemtség anygala liliomvesszővel és villámköteggel, az erény anygala koronával, a hatalmasságok anygala a mindentlátó Isten szemével hódol; közöttük vidám csapon-

gással föl-fölbukkannak a bájos seraphimok és cherubimok szárnyas fejei hármásával, párosával vagy egyedül. A finom rajzú, pasztellszerű, látszólag kavargó, valóban világos kompozíciójú freskó méltó koronája e, kisterjedelmű, de építészeti remekbe foglalt szentélynek.

A festői hatású, tizenkét forrásból egymást átszöve szüremkedő fénysugarakkal sejtelmesre hangolt szentély keleti hátfalához barokk faragású faoltár van építve: koporsómenzája felett oszlopos keretarchitektúrával berekesztett és adorans álló angyalokkal övezett olajfestésű oltárkép van illesztve, amely az Atya Isten és Szentlélek alatt álló gyermek Jézust ábrázolja Mária és József kíséretében; az oromzaton felhők és fénysugarak közé foglalt IHS monogramot a Hit, a Szeretet és a Remény angyal szobrai övezik. A kiváló szobrászi készségre valló angyalok aranyozottak és színezettek. Ebben a kisterjedelmű, de takaros ökonomiával elrendezett szentélyben az oltár melletti leckeoldali pilaszterre erkélyszerűen van alkalmazva fából faragott, színezett, gazdag barokk-rokoko cikornyájú szószék, amelynek mellvédje Xaveri szent Ferenc hittérítő prédikálásának a reliefjével, rokokóbordás födele pedig Xaveri szent Ferenc álló szobrával van díszítve.

E ritka építőművészi készségről tanuskodó, már építészeti struktúrája külső-belső alakjával is a Szentháromság egy Isten fogalmát szimbolizáló, változatos belsejének mégis művészi harmóniába olvadó egységével remeklő szentélyről művészettörténeti irodalmunk mit sem tud. Mintha minden reávonatkozó adat az abai futóhomokba veszett volna, amelynek homokos földjében épült a 18. század közepén.

A református lakosságú Aba ugyanis a székesfehérvári jezsuiták missziós területéhez tartozott, akik akadályt nem ismerő buzgalommal éppen olyan helyeken igyekeztek gyökeret verni a katolicizmusnak, ahová más hittérítő a lábát sem merte betenni. Ilyen terület volt Aba is, ahol a jezsuiták megjelenése heves zúgolódásra talált a gazdálkodó református nép zárkózott lelkületében. Több kísérlet után az abai hittérítő munkát 1746 ősszétől Petresics Lőrinc jezsuita atya folytatta rendkívüli szívóssággal. Az anyagiakban szegény jezsuita atya legfőbb törekvése az volt, hogy kicsiny számú nyája számára mielőbb minél takarosabb templomcskát építhessen, amely már szépségével is hasson zsenge erejű, új katolikus híveire. Ernyedetlen munkájával elérte, hogy már 1748 folyamán hozzáláthatott a mai szentély, akkor önálló templom építéséhez, amely lassú munkával 1753 folyamán tető alá került. Belső kiképzése és kupolájának a festése azonban csak 1756 folyamán fejeződött be, ez év november 30-án szent András napján részesült a kívülről háromoldalú, belül köralakú templom megáldása. A templomot alapító Petresics 1760 őszén

feljebbvalói rendeletére Patakra távozott superioriának anélkül, hogy kilenc éven át dédelgetett művét, amelyet az egykorú jezsuita följegyzés szerint ő »corrogata stipe, suarum etiam manuum labore, partim operarius strenuus partim curator fabricae fabricam sonsumavit,« megfelelő belső berendezéssel ellátta volna.

Petresics távozása után Szalai János jezsuita misszionárius vette át az abai pasztorációt, aki 1761-ben a templom sátoztető csúcsán emelkedő tornyocskába 242 fontos harangot szerzett és ez évben kezdte a templomot téglakerítéssel övezni. A téglakerítés építése 1763-ban fejeződött be, amely évben a templom nyugati, tehát főhomlokzatához előtornác épült kőből faragott portáléval. A kapuzat kőkeretének valószínűleg zárókövét Jézus és Mária faragott neve, a tornác csúcsát-tetejét pedig a sárkánnyal viaskodó Mihály arkangyal aranyozott és színezett (az egykorú följegyzés szerint praelegans statua) kőszobra díszítette e felirattal:

Hydra furat picarda licet, licet evomat iras

Haec est Angelico munere Salva domus.

Közvetlenül a kapubejárat fölé pedig e zsolnárszöveg volt vésvé: Haec est porta Domini, justi intrabunt in eam. 1769-ben a templom padlója kőlapokkal lőn burkolva s ugyanez évben készült el mai oltára és szószéke szobraival együtt, 335 forint költségen; azonban ezek aranyozása és festése csak a következő években történhetett, amelyekről már hiányzanak a följegyzések.

A jezsuiták eltörlésével e templom bár használatban, de gondozatlanul maradt. 1805-ben tetőcsúcsán levő tornyát rozszant állapota miatt már le kellett bontani s harangjai a templom nyugati főhomlokzata elé épített toronyba kerültek. A kronosztikon (AEDI SACRAE ABALENSI DEO PATRI VERBO ET SPIRITUI SANCTO DICATAE) szerint 1818-ban a ma is használatban lévő szenteltvíztartó medencével gyarapodott. Az 1847 május 19-én megtartott kánoni vizsgálat idején még eredeti háromoldalú állapotában állott fenn, de a jelentés szerint: »idővel főképp a nagyobb földrengések miatt a boltíveken, falakon, tetőn, padlózatán, kerítésen sőt a belkészületben is annyi szükségesek mutatkoztak, hogy ezek iránt már gyökeres orvoslás kívántatott. Megvizsgáltatott tehát műértők által az egész, s a körülményekhez képest elkészített építési avagy kijavítási terv és költség kivetés 1846-ban a püspöki megye hivatalba további tárgyalatás végett beüldetett.« A »tárgyalatás« eredményét nem ismerjük, valamint a hozzáépített hajó készülésének az idejét sem, amely alkalommal ismeretlen helyre került nyugati főhomlokzatának a faragott kőkapuzata és szent Mihály szobra. És ezzel véget ér az abai templomra vonatkozó kutatások eredménye, amely szerint külseje 1748—1753 között épült, belső kiképzése 1753—1756 között

történt, kupola freskója 1756-ban, oltára s szószéke pedig 1769-ben készült.

Hazánkban ezt az építészeti alakjára nézve páratlanul, egyedülálló templomot az ismert történeti adatok birtokában szemlélvén, legelső kérdésként mered elénk: vajjon ki tervezte, ki építette ezt a templomot, amely ma sanctuariumként használatos. Erre a kérdésre megfelelő följegyzések és levéltári adatok híjján magából a templomból, annak alakjából, szerkezetéből kiindulva próbálunk feltételes feleletet adni.

Az abai templom ugyanis alaprajzilag egyenlő oldalú háromszögbe írt kör, alakilag három oldalú külső és köralakú belső fal szerves egyesítése, amely ritka típusú templomépület a római katolikus hitvallás alapvető dogmájának a lényegét, az Atya, Fiú és Szentlélek három isteni személyéből álló egy Istent szimbolizálja, akinek tiszteletére épült. Ennek a külsejével, építészeti kompozíciójával is szimbolizáló templomtypusnak földrajzilag és időbelileg legközelebbi elődje a felsőausztriai Linz városától délnyugati irányban körülbelül 40 kilométernyire fekvő Stadl-Paura búcsújáróhelyen épült 1714—1717 folyamán szintén a Szentháromság egy Isten tiszteletére. Stadl-Paura szintén nem nagyterjedelmű temploma alaprajzilag kör három radiálisan hozzáépített négyszögű toronnyal, alakilag köralakú centrális hajóból és három radiálisan elhelyezett félkörű apszisból, kápolnafülkéből áll, amely kápolnák mögött külsőleg emeletes, sisakos tornyok helyezkednek, emelkednek. A körhajóból és vele radiálisan egyesített három apszisból álló templom belsőleg egységes, külsőleg azonban nem egységes, bár tagadhatatlanul gyönyörködtető festői hatású, mert a radiálisan háromszögbe rendezett tornyok négyszögű falazatukkal nem simulnak a hajó körébe, hanem abból hatalmas ugrással szinte a hajóköre elé lépnek egyfelől, másfelől pedig a tornyok hajó fölé emelkedő emeletükkel és sisakjukkal nem rendelődnek alá a köralakú, félgömbtetős, laternás, centrális hajó zárt tömegének. A három toronynak külső kihangsúlyozása a hittitok hármasságát, belsőleg az apszisos kápolnáknak a hajóterbe való olvadása, azzal egyesülése viszont a hittitok egységét, a háromszemélyű egy Istent szimbolizálja. Építészetiileg csak egyetlen lépés kellett, hogy e szimbolizáló barokk templomtypus hajója és három tornya megőrizve a hittitok hármasságát külsőleg is zárt egységet alkosson. Ez a lépés megtörtént az abai templom architektúrájában azáltal, hogy tervezője a körhajót és a radiálisan elhelyezett három kápolnát alaprajzilag egyenlőoldalú háromszögbe zárta, külsőleg egységesen háromoldalt fallal övezte, a tornyokat elejtette és az egész épületet egységes háromoldalú sátortető alá foglalta, amelynek a csúcsát kisdudor tornyocskával koronázta. Stadl-Paura temploma, amelyet

Johann Michael Brunner linzi építész tervezett, kétségtelenül előkép gyanánt szolgált az abai templom tervezőjének. Tehát az abai templomot olyan építőmesternek kellett terveznie, építenie, aki jól ismerte ezt az Abától ugyancsak messzefekvő műremeket.

Ismeretes, hogy az abai templom építését Petresics Lőrinc székesfehérvári jezsuita atya szorgalmazta s vezette, aki Komárom, Eger, Kassa, Besztercebánya, Buda, Székesfehérvár, Sárospatak és Győr († 1764. júl. 2.) városokban működvén, nem igen fordult meg Paurában. Ellenben tudjuk, hogy a jezsuitáknak Linzben is volt collegiumuk, amellyel a magyar jezsuita collegiumok, mivel az ausztriai jezsuita provinciába tartoztak, élénk érintkezésben állottak gyakran utazó, állomáshelyüket változtató páterek és fráterek révén. És így Paura nagy hírű temploma nem volt ismeretlen a székesfehérvári jezsuiták előtt sem. Amidőn tehát Petresics az abai templom építésének a gondolatával foglalkozott, ez a feladat gyakori megbeszélés tárgya lehetett a székesfehérvári jezsuita rendházban, ahol Paura búcsújáró templomát nemcsak elbeszélésből, de Johann August Corvinus metszeteiről is ismerhették. Sőt... Ez időben még javában Székesfehérvárott dolgozott Hatzinger (Hötzinger, Hözinger) Pál kőmives mester, — ma legalább is építőmesternek címeznök, — aki éppenséggel linzi (* 1686) származású volt és 1713-tól kezdve 1756 február 15-én hetven éves korában történt haláláig Székesfehérvárott lakott és tevékeny építő munkásságot fejtett ki.

A Linzben született Hatzinger valószínűleg Linzben tanulta mesterségét. Pályakezdését azonban nem ismerjük. Szorgos kutatásaink nyomán már 1713-ban Székesfehérvárott találjuk, ahol ez év szeptember 8-án Schmidt Jodok kőmivesmesternek hajadon leányát, Orsolyát vette feleségül és így megtelepedvén október 20-án székesfehérvári polgárrá lőn. Életének következő esztendeiről eleddig nem sikerült a homályt eloszlatnunk. 1726 augusztus elsején özvegy gróf Zichy Péterné szerződtette a zsámbéki várkastélyban levő Xaveri szent Ferenc templom rendbehozatalára. 1729 augusztus 21-én másodszor nősült Heinrich Anna Mária hajadonnal. 1732 június 5-én gróf Zichy Jánosné a palotai vendégfogadó építését bízta reá szerződésileg. 1734 április 5-én gróf Zichy János szerződtette a palotai várkastély új helyiségeinek az építésére. 1738 június 19-én kelt szerződés alapján özvegy gróf Zichy Jánosné számára házat épített Káloz faluban. Az 1739. évi pestis járvány elmúlásáért a székesfehérvári városi tanács szent Sebestyén vértanú tiszteletére szeptember 8-i alapkövetéssel sacellumot emeltetett a budai külvárosban, amely templomocskát a fenmaradt hiányos nyugták szerint Hatzinger építette és 1741 tavaszára befejezte. 1742 tavaszán Kotz Ferenc kőmivesmesterrel társulva kezdte a ferencrendiek székesfehérvári belvárosi templo-

mának az átalakítását és szentéllyel való kibővítését, amely templom 1745 augusztus elsején consecráltatott. Közben 1743—1744 folyamán építette a székesfehérvári szent István plébánia-templomnak vihártól ledöntött déli tornyát. 1746—1747 folyamán építette a városi kórházat. A következő évekbeli működését ismét homály borítja. 1754 augusztus elsején harmadszor házasodott Juritsch Mária Erzsébet hajadonnal. És 1756 február 13-án érezvén halála közeledését, végrendekezett.

Ez a levéltári adatok hiányos tükrében vázolt építőmester linzi eredetű lévén, ha nincs is reá adatunk, Johann Michael Brunner (1669—1739) linzi építőmesternél tanulhatta az építés mesterségét. És ha nem is vett részt Brunner paurai templomának (1714—1717) építésében, hiszen az adatok szerint akkor már székesfehérvári lakos volt, kétségtelenül alaposan ismerte a paurai templomot, akár Paurában a helyszínen tett vizsgálatai alapján, akár Corvinus metszeteiből. És amikor Petresicsnek szüksége volt templomot építő mesterre, valószínűen sem külföldön, sem más városban nem keresett megfelelő mestert, hanem a helyben dolgozó, templomépítésben jártas Hatzingerhez fordult, akinek éppen a templomépítészetben való készségéről tesznek tanúságot a róla imént közölt levéltári adatok. Igaz, hogy Hatzinger idejében éltek más kőművesmesterek is Székesfehérvárott, mint az 1727-ben polgárrá lett Kotz János, akiről éppen 1742 után semmi adatunk, továbbá az 1729-ben polgárrá lett Pühmiller Simon, akiről ez egyetlen adaton kívül eddig semmi hírnünk, majd a helybeli születésű Wittmann János, aki 1742-ben szerzett polgárjogot és végül Fürst Ferenc, aki 1743-ban lőn helybeli polgárrá és 1745-ben a városi Breyhauson dolgozott. Azonban mind e mesterekről eddig egyetlen nagyobb szabású építkezés híre sem szivárgott ki, Kotz mester kivételével, aki viszont Hatzingerrel együtt építette át a ferencrendi templomot. Grabner Márton pedig időbelileg nem jöhet számításba, mert az abai templom építése 1748 folyamán kezdődött, az említett khinburgi születésű Grabner viszont csak 1751 február 5-én lőn székesfehérvári polgárrá. Így az összes észszerű valószínűségek ama feltevés mellett szólnak, hogy a Petresics székesfehérvári jezsuitától kezdeményezett, sőt bátran mondhatjuk, alapított abai templomot csak Hatzinger Pál tervezhette s építhette, akiről éppen a feljebb vázoltak alapján okunk van hinni, hogy ugyanő tervezte s építette a jezsuiták székesfehérvári rezidenciáját és templomát 1742—1751 között.

Hatzinger föltételezett tervező s építő szerzősége megállapításánál nehezebb és jövőre váró feladat az abai kupola-freskó festőjének a személyét kibogozni a kutatás mai hiányos állapotában. Az 1756-ban készült freskót az egykorú jezsuita följegyzés

általánosító dicsérettel »raro Zeuxidis opere« festettnek mondja, elhallgatva a festő nevét. Székesfehérvárott ezidőben Codelli József festő dolgozott, aki azonban a róla ismert adatoknál fogva aligha volt képes ilyen monumentális munka létrehozására. Werle Antal jezsuita festő pedig aki 1748—1749 folyamán résztvett a székesfehérvári jezsuiták nepomuki Szent János templomának a festési munkálataiban, 1754—1757 folyamán a jezsuita catalogusok szerint Laibachban dolgozott az ottani herceg-püspök szolgálatában. Tudjuk azonban róla, hogy 1754-ben Budán járt a jezsuiták várbeli templomának egyik oltára ügyében. Eszerint nem lehetetlen, hogy Székesfehérvárott és Abán is megfordulhatott a kérdéses időben. Mivel azonban Werlének eddig egyetlen hitelesen megállapított műve sem ismeretes és így megfelelő, összehasonlításra alkalmas festmény anyag hiányzik, ezidő szerint Werlét sem tarthatjuk e freskó festőjének. És további kutatásra hárul a felelet arra a kérdésre, amelyet az 1756-ban Rómában tartózkodó Vanossi Antal jezsuita assistens generalis intézett levélben Stocker Ignác székesfehérvári jezsuita superiorhoz: »Quis pinxit templum Patris Petrechich?« Stocker bizonyosan megnevezte a festőt válaszoló levelében, amely Vanossinak római hagyatékában lappanghat.

A kupola-freskónál szerényebb igényű, de jóval az átlag művészi színvonalon felülemelkedő plasztikával díszített és 1769-ben kivitelezett abai oltárnak és szószéknek a szobrász mesterét sem ismerjük névszerint. A legközelebbi föltevés arra utal, hogy úgy az oltár mint a szószék a jezsuiták székesfehérvári rezidenciájának az asztalosműhelyében készült, ahol az előző, 1768. évben fejeződött be a székesfehérvári jezsuita templom sekrestye szekrényeinek méltán csodált faragási munkája. E műhely mellett, amelyben polgári fúró-faragó arculariusok, akiket névszerint nem ismerünk, dolgoztak, az abai faragott szobrokkal kapcsolatban mint szerző szóba jöhet a pozsonyi származású 1750-ben Székesfehérvárott megtelepedett Huber Pál († 1784) szobrász, aki 1768-ban a mai székesegyház számára kapitelleket faragott és Höckel=Heckel József († 1772) szobrász is, aki 1770-ben a székesfehérvári asztalosokkal viszálykodott, mert ő mint szobrász asztalosi munkát is teljesített, az asztalosok viszont szobrászi munkát végeztek. Máskülönben mindkettőjük munkássága ezidő szerint még ismeretlen lévén, az abai plasztikának mestere továbbra is nyílt kérdésként lebeg.

Az abai templom művészeiről a bizonytalanság homályát csak a szorgos helyi kutatás oszthatja szét, amelyet fokozott lelkesedéssel kell éppen a székesfehérvári kutatóknak megoldaniok, mivel az abai templom a vázolt körülményeknél fogva Székesfehérvár lokális művészi kultúrájának egyik legművészibb eredménye.

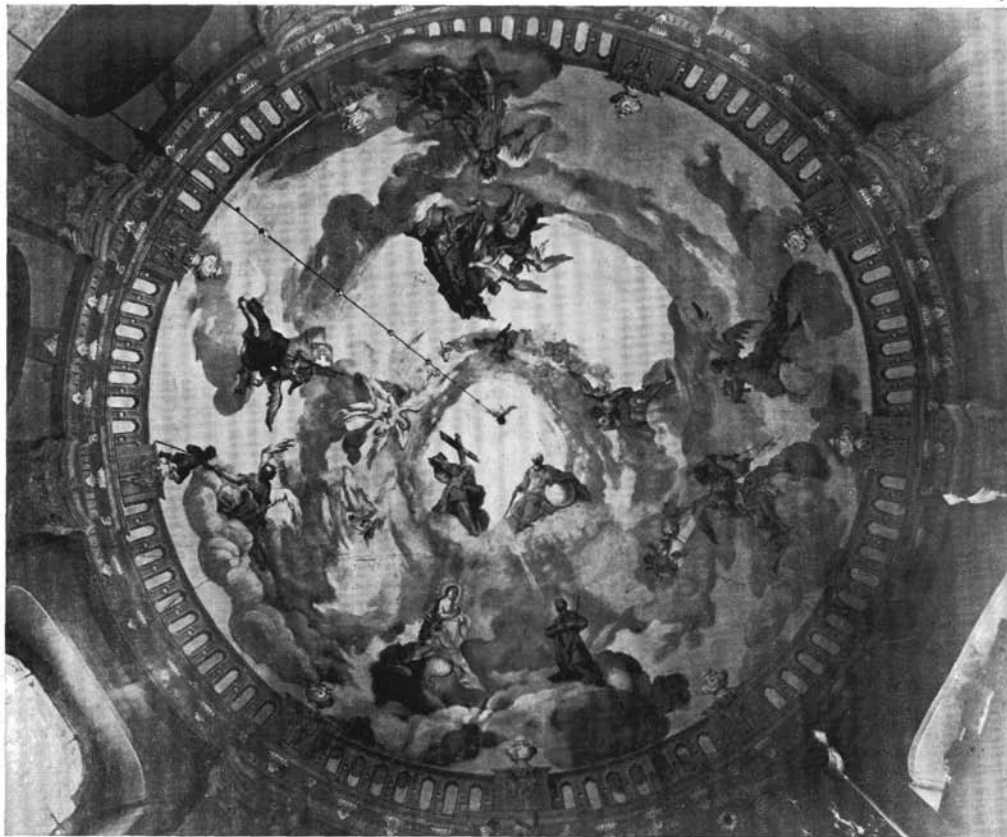
Forrásaink az abai templom történetére vonatkozólag: Historia Missionis Alba-Regalensis Societatis Iesu ab Anno Domini MDCCXXVII (kézirat a budapesti Egyet. Könyvtárban), továbbá az 1818. és 1847. évi abai kánoni vizsgálat jegyzőkönyvei (az abai plébánián). Nem használhattuk az 1818. évi kánoni vizsgálatban említett Protocollum cum adnexis connotationibus Patrum Missionarium Soc. Iesu ab ao. 1767 — ad aum 1787. című kéziratot, mert holléte ismeretlen. — A paura templomra vonatkozólag használtuk Guby Rudolf: Die Dreifaltigkeitskapelle in Paura bei Lambach (Oberösterreich) és Rabensteiner Augustin: Archivalien zur Baugeschichte der Dreifaltigkeitskirche in Paura bei Lambach című közleményeket, amelyek az osztrák állami műemlékhivattaltól kiadott Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes XIII. kötetében jelentek meg 1919-ben. — A székesfehérvári mesterekre lásd a Székesfehérvári Szemle előző évfolyamaiban a székesfehérvári festő, szobrász és építész mesterekről közölt kutatásaink eredményeit, amelyek a székesfehérvári püspöki, városi s plébániái levéltárakból, a bencések pannonhalmi levéltárából, a gróf Zichy-család zsélyi levéltárából, a budapesti Egyet. Könyvtár és Nemzeti Múzeum kézirati anyagából vannak merítve.

Schoen Arnold.

A székesfehérvári bazilika csontvázainak ember- tani jelentősége.

1848 decemberében, amikor a magyar szent korona biztonságának kérdése, a nemzeti függetlenség és nemzeti királyság jövője felett érzett aggodalom izgatta a magyar országgyűlés tagjainak és velük együtt minden igaz magyar embernek szívét, lelkét; amikor a törvényhatóságokat, köztük Fejér vármegyét is, az ujoncozás terhes gondja foglalta le, hogy a haza védelméről gondoskodjanak — ugyanebben az időben Székesfehérváron olyan esemény történt, amely — talán más időben és más körülmények között, kellő megértés és kiaknázás mellett — a nemzeti dicsőségnek, a nemzeti érzés és összetartozás fejlesztésének páratlan és kiapadhatatlan forrása lehetett volna.

1848 dec. 5.-én és az azt követő napokban, a püspöki lak jobb szárnyától keletre eső részen, ahol egykor Szent István király fényes bazilikája állott, ahol a történelem hiteles tanúsága szerint 1031—1543-ig legalább 19 koronás magyar király és ismeretlen számú, de a koronás főeknek legalább háromszorosát

3. az abai templom kupola-freszkója.

4. Az abai templom oltára és szószéke.

kitevő, családtagjuk és kivételes engedéllyel több magyar főuri család is temetkezett — három vörös márványkoporsót döngelt az ártézi kutat javító munkások csákánya.

Vörös márványkoporsó ugyancsak felette ritka lelet. De mit ér, ha a tudatlanság és buta kíváncsiság feltörte, mielőtt szakember kezeibe kerülhetett volna.

»A csontváz fején ezüst korona, újján gyűrű, kezében alma kereszttel, királyi bot és lábain sarkantyú. Érdy bonczolja a régiségeket, nem tudom, mit főz ki« — írja szűkszavúan, de elég szűklátókörűen is, az akkori hivatalos »Közlöny« 1848 dec. 18.-i száma.

Ugyanebben a »Közlöny«-ben jelent meg tudós Szvorényi József, akkor székesfehérvári gimnáziumi tanár, levele is, melyben a helyszínén tett megfigyeléseiről röviden beszámol. »Itt kétségkívül csak a hely, díszjelek és csontváz tudományos megvizsgálása s pontos összevetése vezethet tisztára« — állapítja meg már ekkor helyesen s mindjárt kifejezi ama gyanúját, hogy »okkal tarthatni árpádi vagy vegyes korszaki egyik uralkodónk porló tetemének.«

»De hogy lehessen ott biztosabb eredményhez jutni« — panaszolja tovább — »hol a megbolygatott tetemeket a profánus kezek már kosárra szedték. Mi bizony csak megint arra adtunk példát, mint nem kell az illy tudományos kincsek körül jövőre eljátni!«

Pedig az öt sír hat csontváza közül, mert ennyit találtak akkor, amint néhai Pauer János értékes kis füzetéből (»A Székesfehérvárott fölfedezett királyi sirboltról, 1849«) hitelesen kiderül, öt teljesen bolygatatlan volt addig, amíg a csatornát javító munkások csákánya, majd a »csak régészeti ellenőrzés mellett folytatott« ásátások, fel nem túrták azokat. Mert, hogy a csontvázaknak a személyazonosság megállapítása szempontjából való elsőrangú fontosságát, az egyetlen Szvorényi Józsefen kívül, senki sem látta akkor, s így azoknak kiásására, illetve a későbbi tudományos vizsgálat számára való megmentésére és megőrzésére sem fordítottak kellő figyelmet és gondosságot, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a királyi házból való csontoknak későbbi sok hanyattatása, keveredése és csonkulása. Egyébként Pauer volt az első, aki a kizárás módszere alapján az öt sír közül a legdíszesebben eltemetett kettőben a leghatározottabban III. Béla király és első neje, Anna királyné, földi maradványait ismeri fel, amit azután később Török Aurél antropológiai vizsgálatai is igazoltak.

És mégis, amikor a királyi pár földi maradványai 14 évi múzeumi régiségügyi tartózkodás és a Mátyás-templom egyik ideiglenes kriptájában való 21 évi pihenés után, a templom alap-

falainak szükségessé váló renoválása s a kriptának ezzel kapcsolatos kiürítése folytán 1883 nov. 19.-én végre szakértő antropológiai vizsgálatra az embertani intézetbe Török Aurélhoz kerültek, az átvétel alkalmával kénytelen volt megállapítani, hogy III. Béla király csontjai egy más férfi csontvázrészével és egy állati bordával, a királyné csontjai pedig egy éretlen magzat csontjaival együtt tétettek a koporsóba. Joggal felmerülhet hát a kérdés, vajjon nem a magzattal eltemetett fiatal nő csontváza került-e utólag valamilyen tévedés folytán a királyné koporsójába? Ezt csak újabb beható antropológiai vizsgálat tudná véglegesen eldönteni. Egyébként a »pesti legjelesebb orvosok vizsgáló küldöttségének« véleménye, melyre Erdy többször hivatkozik, tudtommal sehol nem tétetett részletesen közzé. Pedig ez annál fontosabb lett volna, mert a csontvázak egy része, mint Török Aurél kimutatja, időközben elkallódott s a megmaradt csontvázak is erősen összeroncsolódtak.

Nincs-e hát teljesen igaza wadasi Jankovich Miklósnak, a mult század első felében élt legbuzgóbb régészünknek, amikor Bél Mátyás panaszát idézve: »Nulla in re desides magis sumus Hungari, quam in asservandis Majorum nostrorum Monumentis,« keserűen így folytatja: »Az a nemzet, mely övéinek Emlékeit hideg vérrel tekintvén sem tiszteli, sem betsüli, nem tsak önnön kissebitését s megvetését, a különben is egymás között természeti irigységben levő idegen nemzetek előtt maga szerzi — de egyszersmind saját karjával ellenzi s hátráltatja önnön tökéletesedését — tsinosodását és előmenetelét az által, hogy munkára termett virgontz Magzati előtt a Ditső Példákat elborítja vagy épen le is rontja. ...Azért miolta élek könyeim tsurdulási meg nem szünhetek, szemembe ötlölvén minduntalan a Régiségeknek elkövetett dulásai.« És Jankovich Miklósnak erre valóban teljes joga volt, mert ő még látta »ditsőült Sz. István apostoli buzgó-sága világszerte híres maradványát, a Magyarok nagy Asszonya gazdag templomának északi oldalát, ahoz ragasztott bálványkövekből ékesen faragott sudaras oszlopokat és ezekből kihajlott különféle állatoknak s képzeleteknek kimetszésével ékesített boltozatoknak karjait;« — ő látta »ennek tulsó oldalán még harmadrészen fedél alatt, első Lajos király felségesen épített« kápolnáját, sőt 1793—5 esztendőekben több ízben ájtatoskodott is benne, de 1826-ban »elpusztított helyén már üres udvarhelyet« talált.

Ő látta ugyanott a prépostság épülete alatt a »hajdani keresztényén Catacumbát, ... mely maga nemében egyetlen egy nevezetes hajdani építés maradványa hazánkknak, azonban, noha mind a Római birodalom alatt, mind pediglen a vándorló vad népek és Vándalok dúlása között, nemkülönben a Törököknek két száz esztendeig dúló ostromában épen fentartott, nem előbb,

mint most, két esztendő előtt szemem láttára nagy erővel be-töreztetvén, egy kertecske alsó párkányára fordíttatott.«

De vajjon okultunk-e? Vajjon elkövettünk-e ezután mindent, hogy legalább a jövőben előkerülő sírok megmentessenek a nemzeti kegyelet és a hazai tudományosság számára? Sajnos, nem. 1862-ben, majd 1874-ben és 1882-ben újból munkások csakánya döngette a székesfehérvári királysírok márványkopor-sóit. Henszlmann Imre a kiváló régész és műtörténész vezette az ásásokat, a saját szakmája szempontjából valóban nagy alapossggal és hozzáértéssel. Ásításainak nagyszerű eredmé-nyeiről két értékes munkában számolt be s alaposan tisztázta Szent István bazilikájának építészeti és műtörténeti kérdéseit. Sőt rajta volt, hogy az előkerülő királyi csontvázakat is meg-mentse. Nem egyedül rajta mulott, hogy a »mentés«-ből valójá-ban »pusztítás« lett.

Henszlmann munkájából megállapítható, hogy a négyszeri ásítás alatt az Árpádok és vegyesházbeli királyoknak, valamint más előkelő magyar családoknak legalább 38 sírja került elő s egyben túlnyomó részt el is pusztult, szakértő antropológiai ásítások hiányában a magyarság és az Árpádok fajisága ismer-tenek mérhetetlen kárára. Mert maga Henszlmann tanúsítja, hogy a sírok legnagyobb részében, amikor felbontotta, még teljesen ép csontvázak heverték s ahol bolygatás volt, az is többnyire újabb keletű.

»Kénytelen vagyok megjegyezni, — írja Henszlmann — hogy valamint az én felügyeletem alatt, úgy Érdy alatt 1848-ban véghezvitt ásítás alkalmával, egyetlen egy sírra sem akadtunk, melyről biztosan lehetne mondani, hogy azt a török megfosz-totta; ellenben akadtam számos sírra, melyek saját véreink által, még pedig csak a mult század vége felé, vagy épen a jelen században történt barbár kifosztása minden kétségen kívül van, mit a szoros igazság érdekében nem szabad elhallgatnom«.

És vajjon mi lett a sorsuk a Henszlmann által ugy-ahogy megmentett csontvázaknak? Többnyire további hanyattatás és pusztulás. Egy részük ugyan Török Aurél kezei közé került tudományos vizsgálatra, de már akkor oly kevert állapotban, hogy vizsgálatukból ő sem tudott sokat kihozni. Különben is akkor az embertani tudománynak is kezdetlegesebbek voltak még szem-pontjai, módszerei és tapasztalatai, főleg pedig hiányzott a régé-szetileg hitelesített összehasonlító anyag. Ezért az akkor meg-vizsgált csontvázak is új tudományos vizsgálatra szorulnak, fel-téve, hogy további sorsuk és jelenlegi hollétük megállapítható.

Ám hagyjuk a multat. Ami hiba történt, az megtörtént, azon segíteni sokat már úgy sem lehet. De legalább okuljunk a jövőre s a mulasztottakat pótoljuk azzal, hogy megmentjük, ami még megmenthető.

Három év múlva lesz Szent István király halálának és Székesfehérváron való eltemetetésének 900 éves évfordulója. Megünnepelhetjük-e szebben ezt az évfordulót s állíthatunk-e maradandóbb emléket a szent királynak, mint ha rendszeres tudományos ásatás által teljesen feltárjuk, minden vonatkozásban tisztázzuk s valamilyen formában újból feleljük »a Magyarok nagy Asszonya« templomát, melyben azután Pantheont állítunk nemzeti királyaink földi maradványai és az ezeréves magyar nemzeti mult számára; a székesfehérvári bazilika történetét, az ásatások eredményeit, az ott temetkezett királyi és nem királyi családok temetkezésének történetét, a talált és találandó csontvázak személyazonosságának bizonyítékait s a magyarság s az Árpádok fajiségének, a nemzet eredetének szempontjából való tudományos jelentőségüket pedig megfelelő monográfiában örökítjük meg? E nagy feladatkörből csak a hozzám legközelebb állókat érintem itt.

Mindenek előtt megállapítandó az eddigi ásatások során előkerült tetemek holléte s újból vizsgálendő azok történelmi hitelessége, személyazonossága s az Árpádok rasszbeli eredetének szempontjából való jelentősége.

Meg vagyok győződve, hogy a székesfehérvári bazilika területén a különböző ásatások alkalmával talált összes csontvázaknak és csontvázzrészeknek újból való tüzetes összehasonlító tudományos tanulmányozása, az egykorú orvosi leletekkel és ásatási jegyzőkönyvekkel való pontos egyeztetése, az árpádházi királyok és családtagjaik személyére, testi sajátosságaira vonatkozó történelmi adatoknak antropológiai szempontból való rendszeres összeállítása s mindezeknek az azóta feltárt hiteles pogány magyar és árpádkori temetők csontvázanyagával való egybevetése, olyan értékes újabb bizonyítékokat fog produkálni, amelyek egyfelől az eddig felásott vagy megbolygatott sírok és csontvázak személyazonosságának meghatározását az eddiginél jóval nagyobb mértékben és jóval biztosabban lehetővé fogják tenni; s másfelől az Árpádok ma még teljesen homályba burkolt fajiségének, rasszbeli eredetének és rokonságának fontos kérdéseire, sőt bizonyos antropológiai bélyegeknél az Árpádok családjában való öröklésére is, némi fényt fognak deríteni.

E vizsgálatok lehetővé tétele és elvégzése úgy a hazai történettudomány, mint a magyarság antropológiája szempontjából nemcsak elsőrangú tudományos feladat, de nemzeti kötelesség is. Avagy újból külföldi tudósoknak kell majd a szemünkbe vágni néhai Broca Pál korholó szavait:

»Hát Önök, lovagias magyarok, annyira sem becsülik a saját fajukat, hogy annak tudományos tanulmányozásával komolyan és rendszeresen foglalkozzanak?«

Mindez azonban a reánk váró munkának csak egyik része.

További fontos feladatunk, hogy újabb és most már végre egészen rendszeres, antropológiai szempontok és tapasztalatok alapján végzendő ásatások révén az egykori székesfehérvári bazilika egész területét, a benne lévő összes kriptákat, sírokat és a körülötte lévő összes árpádkori temetőket tudományosan feltárjuk s azok embertani és régészeti anyagát a hazai történettudomány és antropológia számára értékesítsük.

Az eddigi ásatások történetének tanulmányozásából azt a meggyőződést szűrtem le, hogy Székesfehérváron kell még úgy bolygatatlan királysíroknak, mint előkelő privát temetkezéseknek lenni. Bizonyítja ezt a már eddig talált sírok nagy száma s megerősít meggyőződésemben maga Henszlmann, aki munkáját e szavakkal zárja:

»Nem veszünk búcsút a székesfehérvári régi templomtól. Hátra van még a basilika negyedik tornyának megismerése, mely épen a püspöki lak szökéltése előtt van eltemetve. Második kérdés az: vajjon III. Béla erősebb déli tornyának más hasonló, a templom északi oldalán, felel-e meg? Ez utóbbi, ha ilyen van, egészen a püspöki udvaron fekszik... Gazdagabb és érintetlen sírokat, mint ilyeneket 1839-ben találtak, közvetlen a püspöki lak mögötti udvaron sejthetni; ide temetkeztek kiváló gazdag magányosok oly korban, melyben a halottakkal ékszereket és drága ruhákat eltemetni mindinkább szokássá vált.«

És vajjon nem volna-e lehetséges, sőt kívánatos, ha ez alkalomból végre tudományosan felkutatnók és hitelesen feltárnók hazánk más vidékein lévő árpádházi királyaink és hozzátartozóik sírjait is? Hisz néhányra vonatkozólag egészen hiteles történelmi feljegyzéseink vannak. Avagy megvárjuk, amíg azoktól is véglegesen megfoszt bennünket a sors mostoha keze?

A felvetett problémakör talán túlnagynak és nagyon is illuzórikusnak látszik. Ám hogy tennünk kell végre ezen a téren is valamit, hogy a multak bűneit legalább részben expiáljuk, az aligha lehet kétséges. — És mikor tegyünk, és mikor reméljünk, ha nem most, amikor a magyar kultuszminiszteri székben olyan ember ül, aki elsőrangú tudós, izig-vérig historikus, s aki egyben Székesfehérvár országgyűlési képviselője?

Bartucz Lajos dr., egyetemi magántanár.

Egy batavus istennő oltárköve Adonyból.

1934 őszén Adonyban, a Máriamajor és a falu között egy római mészkőoltárt húzott ki a gőzeke a földből, — ugyanazon a helyen, ahonnan már több felirat előkerült. A mindössze 92 cm. magas oltár felirata kitűnően fennmaradt, még az utolsó sora is, amelyet kivakartak. Olvasása a következő: *Deae Vagdaevercusti. M(arcus) S(implic)ic(ius) Q(ue)stus, trib(unus) coh(ortis) (ter)tia(e) Bat(avorum) (milli)ariae equ(itatae) Antoninian(a)e.* Azaz:

Római oltárkö Adonyból. Székesfehérvári múzeum.

Vagda(e)vercustis istennőnek ajánlja Marcus S(implic)ic(ius) Q(ue)stus, a harmadik antoninusi batavus ezres lovascohors tribunusa (parancsnoka). Az »antoninusi« díszjelzőt csapataink nem az igazi

Antoninusok korában, hanem Caracalla és Elagabal alatt kapták és mivel e nevet kövünkön erőszakkal levésték, a *damnatio memoriae*-vel sújtott Elagabal idejében, tehát 218 és 222 között állították oltárunkat Kr. u.¹⁾

Vagdavercustis a batavusok honi istennője volt, amint azt hollandiai és alsógermániai feliratos kövekből már rég tudjuk²⁾ és nagyon valószínű, hogy maga a tribunus is batavus nemzetiségű volt, magas rangja ellenére: erre utal ugyanis az a körülmény, hogy Vagdavercustis egy hollandi dedikációján is Simplicius a felajánló családneve, ami ritka név különben.

Római feliratos kő a székesfehérvári püspökkertben : C. I. L. III. 3345.

¹⁾ Az oltárkö gróf Zichy Livia nagylelkű adományától jelenleg a székesfehérvári muzeumban van. (Szerkesztő.)

²⁾ Az utalások megtalálhatók cikkem német szövegében, mely a »Pannonia« folyóiratban jelenik meg egyidejűleg.

A harmadik batavus lovascohorsnak már eddig is számos emlékét ismerjük Adonyból; ezek közül még egyről szeretnék megemlékezni. Ez a Corpus Inscriptionum Latinarum III. kötetében a 3345 sz. a. leírt kő, amelyről legutóbb Marosi Arnold emlékezett meg a Székesfehérvári Szemle 1934. kötetének 53. lapján. Mivel cohorsunk egy aktív katonája van említve benne, majdnem biztosra vehetjük, hogy ez is ennek állomáshelyén, Adonyban került napfényre s innen hurcolták el, amíg nem a székesfehérvári püspöki kert hátsó falába nem illesztették, — ahol az eső és fagy hamarosan tönkre is fogják tenni.

Mommsen, aki szövegét rekonstruálta, nem vette észre, hogy az általa elsőnek jelzett sor fölött még betűcsonkok látszanak s így egész kombinációja megdől. Az ő olvasása a következőképpen hangzott: *[Tutelae?] templ(i) [D]omit(ius) Niger [m]il(es) coh(ortis) III. B(atavorum) et Aur(elius) Victor [s]acerd(os) temp(li) div[si] Marci Kal(endis) [M]ais Gent(iano) et Basso co(n)s(ulibus) d(ederunt)*. Ez ellen a következőket kell latbatvetnünk:

Az említett csonka legfelső sor igazolja, hogy a *templi* genitivus nem a dedikációval függött össze, hanem egy olyan birtokviszony tagja lehetett, mint az alább következett *Aurelius Victor sacerdos templi*; a felső töredékes sorban kellett a névnek állani, s így még e fölött volt a bevezető formula. Mivel a papok lejjebb vannak külön megnevezve (Domitius Niger is az volt), a felső *templi* előtt nem *sacerdos*, hanem valami magasabb rangú vallási funkcionárius megnevezése állhatott, mint p. o. *curator templi* vagy *praefectus templi*.

Figyelmet érdemel, hogy a szóban forgó templom nincs itt (felül) közelebbről meghatározva. A hívők számára nem is volt ez okvetlenül szükséges. De vajjon lehet-e akkor a *templi* szó második előfordulása alkalmával egy ilyen szorosabb megnevezést várnunk? Mommsen olvasása szerint a következő szavak *divi Marci*-nak hangzanának. De ha a követ megnézzük, a DIV után I-nek nyomát sem látjuk. Legfeljebb egy S-nek volna itt hely. Ha azt vesszük, hogy kövünk — egy építőkőnek felhasználts s csunyául lefaragott oltár — oldalain sem egészen teljes, talán nem túl merész feltevés, ha e szavakat *ClauDIVs MARCIanus*-ra próbáljuk kiegészíteni — feltételeesen. Minden esetre egy nominativusban álló férfi nevet várnék itten: a papok után egy laikus hívő volt megemlítve, aki az állított emlék költségeihez szintén hozzájárult.

Az istenség, akiről szó volt ezen a felíraton, valami orientális vagy batavus isten lehetett csak: esetleg Vagdavercustis.

A pompásan fejlődő fehérvári múzeum egyik új ékessége az elsőnek megtárgyalt érdekes oltárkő, amelyről Marosi Arnold

és Polgár Iván dr. szívésségéből vettem tudomást. Remélhetőleg a második is hamarosan az új kőtár üveg tetejének oltalma alá kerül.

A. A.

Adatok a Szent Anna kápolnából.

A régi épületek lebontása rendszerint jár valami tanulsággal. Különösen áll ez Székesfehérvárra, ahol a török hódoltság megszűnése után a még meglevő középkori romok szolgáltatták a legolcsóbb és leghasználhatóbb építési anyagot. Innen van, ha valamelyik XVIII. századi épületünk csákány alá kerül, mindig akad egy-egy muzeális faragvány. A muzeum kőtárának középkori anyaga nagyrészt innen került oda és nyújt módot ahhoz, hogy mind jobban kibontakozzék városunknak pompás, középkori képe. Sajnos, gyakran későn értesül a muzeum az építkezések megkezdéséről. Ez történt a Szent-Anna kápolna restaurációjánál is és így nem volt módunkban a restauráció minden fázisáról teljes és tiszta képet alkotni. A városi mérnöki hivatal és a vállalkozó jóvoltából mégis sikerült egy-néhány adatot összegyűjtenünk városunk ez egyetlen középkori épületemlékéről, mely megtisztítva a sok hozzá nem illő toldástól és foltozástól, még megmaradt ősi töredékeinek kiegészítésével nemes egyszerűségében drágakőként áll előttünk.

Ilyen érdekes adat az a kis papirfoszlány, mely 1934-ben az egyik ajtósarokvas üregéből került elő. A papirfoszlányon a török hódoltság emlékeként arab betűs régi írás olvasható. Az okmányt a város felküldötte az Országos Levéltárba, ahol dr. Fekete Lajos allevéltárnok, a kiváló török paleografus a következőket állapította meg róla: a papirfoszlány arab nyelvű írásból mindössze két szó olvasható, amelyek teljes egészükben fenmaradtak, ezenkívül néhány kötőszó és szóvégződés. A két szó közül az egyik »gafara li, magyarul: megbocsátok neki; a másik szó »ma anzalma,« magyarul: nem küldtük le. Ez a két kitétel nagyon gyakori a korában és azért kétségtelen, hogy a papirfoszlány vagy koránszöveget tartalmaz, vagy ami még valószínűbb, koránkommentárt, azaz török, illetve mohamedán szentírásmagyarzatot. (Levéltári jelentés a 15975/1934 sz. polgármesteri iratoknál a város irattárában.) Az üvegbe foglalt papirfoszlányt a muzeum őrzi városi letétként (426/1934). E papíron kívül még egy török időkből származó írásos emléke van a Szent Anna kápolnának: a bejárati fal déli falán olvasható fekete betűs írás, mely-

nek értelme megfejtésre vár. E felirat és az alatta látható köralakú, törökös, festett díszítmény azt a hitet kelti, hogy talán a török is használta vallási célokra az épületet.

Nagy érdeklődést keltett, mikor a kápolna padozatának felbontásakor két sirboltra akadtak. Feltárásuk a város által e végből kiküldött bizottság jelentésében 1934 okt. 4-én történt. Már a téglák alakja jelezte, hogy nem középkori, hanem a török hódoltság utáni időkből származó temetkezésből származnak, amit a sirboltokban talált koporsók is igazoltak. A fallal elválasztott sirboltok egyikében, a déliben egy teljesen ép tölgyfakoporsó fekküdt, következő sárgaréz szegekkel kiverett felirattal: a tető bal oldalán I D COMES IOANES M SZICH, a tető jobb oldalán D S VASONKVS CR M COSIVAS, a felső lapon OBT DIE 20 DECEM ANS I 1727. Illustrissimus Dominus Comes Ionnes M. Zich de Vasonkeő caesareo — regiae maiestatis consiliarius obiit die 20-a decembris anno salutis 1727.

Az északi sirbolt koporsójának felirata: jobb oldalt I D C MARIA ANNA TERESIA NATA — B De Talheimb I D CONdam C: Ioannis, baloldalt CICHY DE VASONKEO RVAE † SVAE AN 50 obyt Die 1 okto ANNO 1742. Illustrissima Domina comitissa Maria Anna Teresia nata Baronessa de Talheimb illustrissimi domini quondam coniux M... Ioannis Zichy de Vásonkeő R. V aetatis suae anno 50. obiit die 1. octobris Anno 1742.

Az egyik koporsóba tehát gróf Zichy János temetkezett, ki a koporsó felirata szerint 1727 dec. 20-án halt meg, eltérőleg Nagy Iván adataitól, melyek szerint 1724-ben halt meg és Bodajkon temették el (Magyarorsz. családai 11—12 k. 372 és 387. l.) A másik koporsóban felesége, báró Thailheimb Mária Anna teteme nyugszik, ki 1742-ben halt meg. A koporsókat a bizottság nem bontatta föl, mert újabb keletűek lévén a tudomány szempontjából különösebb eredményt nem várt tőlük. A család jelenlegi tagjai közül gróf Zichy János és Aladár is megtekintették azokat és óhajuk szerint a koporsók továbbra is eredeti helyükön maradtak.

A kápolna restaurációjával kapcsolatban építészeti emlékek is kerültek a muzeumba. Legérdekesebb az eredetileg csúcsíves oromzat 45 cm. széles és 52 cm. magas záróköve. Három, mindkét oldalán kidolgozott, rombikus átmetszetű bordarészlet valószínű ablakbordázat maradványa. Nagyon jellegzetes darab egy hatágú zárókőtöredék. Ezekhez járulnak még egy kis párkánydarab és egy keresztalakú mesterjegyes faragvány. (Lt. sz 9545—51.) A bejárati ajtókeret fennmaradt részleteit kiegészítve sikerült azt eredeti formájába visszaállítani. A homlokzat vakolatának leverése után kitűnt, hogy a jelenlegi kerekablak helyén eredetileg a többi ablakkal azonos kivitelű hosszukás ablak volt. A fa-

lakkból előkerült téglák közül négy darabot tett el a muzeum (Lt. sz. 9191—94). A belső berendezésből a muzeumba került egy nagy méretű, régi olajfestmény a XVIII. századból és két angyalt ábrázoló faszobor az oltár körül lebontott faépítményről. A festmény tárgya Szent Anna ölében a kis Jézussal, előtte Mária, fent a Szentlélek galamb képében és két angyala. A kép nagyobb része átfestett, eredeti részei jobb mesterre vallanak. Valószínű, hogy a török hódoltság utáni helyreállítás után ez volt az oltárkép. A jelenlegi oltárkép ugyanis a rajta levő jelzés szerint 1865-ben készült.

Marosi Arnold.

Muzeumi értesítő.

Jelentés

az 1934. őszi tác-fővenyusztai ásatásról.

A tác-fővenyusztai bazilika feltárásának első részét a székesfehérvári múzeum végezte (L. Szfvári Szemle 1934, 53—70. l.). Ennek befejezte után a további teendőket a Műemlékek Országos Bizottsága vette át és az 1934 szept. 4—23 közti ásatás már annak vezetése alatt történt. A munkálatok irányítója Lux Kálmán, M. O. Bizottsága műépítésének közreműködésével továbbra is Paulovits István volt, az ásatás állandó vezetője pedig Horváth Tibor, a Magyar Történeti Múzeum gyakornoka. A székesfehérvári múzeum, mint figyelő, az új feltárások lerajzolásával és a leletek megőrzésével vett részt e munkálatokban.

Horváth Tibornak a M. O. Bizottságához beadott jelentése szerint míg a tavaszi munkálat, a falak feltárása után az egyes épületrészek szakszerű és tudományos feldolgozására törekedett, az őszi az épülettömb teljes kiterjedését igyekezett megállapítani. A két ásatás eredményét a jelentés a következőkben foglalja össze:

A tavaszi ásatás második felében a falak feltárását abbahagyva a három hajóban megkezdtük a földnek az estrich rétegig való lehordását. Azután a főhajóban két kutatóárkot huztunk, melyeknek metszetei, valamint az árkokban előkerült leletek nemcsak a falak építési technikájára, hanem az épülési periodusaira is éles fényt vetettek. Megállapítást nyert, hogy legalább két építési periodussal kell számolnunk, mely rétegek leletei arra is bizonyítékot adók, hogy az alsó réteg idejében az épület még gazdasági célokat szolgált, vagyis majorság volt, a felső réteg pedig a templom korából való. Ez utóbbinak az alapját egyszer

kb. 50 cm-rel felemelték. A főhajó és oldalhajók beható vizsgálata után kimondhattuk, hogy sem ajtó, sem ablaknyílás nem kötötte ezeket össze. Igen érdekes eredményre vezetett az apsis falak alapozásának tanulmányozása. Ezek nem függtek össze, nem épültek egyidőben, hanem, mikor a majorsági épületet templommá alakították át, az északnyugati egyenes oldalfalat kiszedve, toldattak be.

Az őszi ásatás, a földkisajátítások megkezdése érdekében az épülettömb kereteit iparkodott tisztázni. A munka eredményre is vezetett; az északnyugati és északkeleti, valamint a délkeleti határai fel lettek tárva, míg a negyedik oldalon a munkát a falak felett huzódó mezei út akadályozta (Ennek eltolására ősszel már nem kerülhetett sor). Az északnyugati és északkeleti oldalakat falak zárják le. A délkeleti részen nem találtunk falat, hanem csak az estrich réteg megszakadását, mely után már az egykori római út kövezése következett. Vagyis egy nyitott, vagy részben fedett, faoszlopos előcsarnok vezetett át a templomhajókhoz. Hasznos lett volna ennek az előcsarnoknak (nartex) tüzetes megvizsgálása, az erre vonatkozó munkát meg is kezdtük, miközben újabb falakra akadtunk, hosszirányban huzódókra, melyeket egyenlőre nem tudunk az épülési periodusokba beosztani, sőt még a rendeltetésüket sem meghatározni. Így azonban, minden további értelmezés nélkül, a belső, téglalap-alaku teret a nartexszel azonosítani nem lehet.

Hasonlóképpen nem látjuk tisztázottnak az északkeleten huzódó fal szerepét, mely egy darabon megtörik, és melynek bevégzését sem sikerült az eddigi munkálatok során megtalálni. Mivel ezen az ásatási darabon, főleg a mélyebb rétegekben, igen sok terra sigillátát találtunk, feltételezhetjük, hogy ez korábbi építkezés, a II. század végéről. Ebben a korban jelölhetjük meg az építkezés megkezdését. A felső határ a IV. század vége, vagyis az épülettömb élete mintegy 200 évet ölel fel. Bár az 1934. évi ásatás célja, mint már mondtam, felderítés és nem tudományos feldolgozás volt, ahogy időnk volt, nagy gondot fordítottunk a különböző időben épült falrészek megkülönböztetésére. Ennek a munkának eredményét az előkerült leletek pontos kor megállapításaival kell majd ellenőriztetni. Addig következtetéseinket csak a falak építési technikájára és egymáshoz való kapcsolódásukra alapozhatjuk.

Igen érdekesek az északnyugati részen az apsiseket lezáró falhoz kapcsolódó kis fülkék, melyek közül, az egyik négyszögletes, a másik kettő félköralakú. Ez utóbbiakkal szemben lévő falmetszet képe egykori földtégglával való építést, vagy feltöltést mutat. E celláktól északnyugatra huzódó falmaradványok nem

tartoztak a templomépülethez, hanem korábbiak, szintén a II. századból valók.

A két mellékhajóban az apsisok ívére merőlegesen téglázott csatorna húzódik az estrich alatt. Ezeknek kutatását arra az időre halasztottuk, mikor a feltárást azonnal pontosan, rajzban és fényképben, felvételezhetjük.

Meglehetősen tisztázatlan még a jobb oldali, az őszi ásatások során feltárt északkeleti lezáró fal és a vele párhuzamosan haladó, nartexnek feltételezett falak között fekvő épületrész besoztása és szerepe. Ezen a részen közel egymáshoz két árkot húztunk. A felsőbe belesarkallik a nartexfal egyik része, mely azonban megtörik és nem húzódik ki a lezáró falig. Ugyanebben az árokban, valamint a szomszédosban is, hosszírányú falak húzódnak az estrich rétegen felül. Az estrich réteg megvan a valamivel feljebb húzott rövidebb kutatóárkokban is.

Megnehezítette a következtetéseket az a körülmény, hogy az újabb időben, talán már régebben is, a földtulajdonosok a földben talált köveket kitermelték. Így nagyon káros a főhajó apsisa és a főpapi szék alapozása egy részének elhordása, valamint a főhajóban talált »csatorna« felszedése. A falkiszedéseket keresztmetszetekkel tudtuk ellenőrizni.

Az ásatás közben talált és székesfehérvári múzeumba került tárgyak (511 db) jegyzéke:

Edénytöredékek száma 321 és pedig 72 terra sigillata (18 domborműves, 1 bélyeges: FIRMIANVS), 7 pannoniai szürke cserép (3 mintás), 36 piros festett edénytöredék, 24 sárgamázas (2 mécses), 182 vegyes anyag.

E vegyes anyagból külön figyelemre méltók: három rovátkás (9287 és 9288), három egybetartozó benyomámos díszítésű töredék (9333); egy levélszerű díszítményes (9325); egy hullámvonalas (népvándorláskori) peremes töredék (9355); egy sárgás veres töredék benyomott dísszel (9317); egy hullámvonalas nagy veder szájrészlete (9369); egy kisebb hullámvonalas töredék vörös cserépből (9370), körkörös díszítésű szürke, keménycserép (9325); két simított díszítésű töredék (9288, 9368); négy darab Árpád-kori edénytöredék (9355, 9284 V. ö. Arch Ért. 1932—33. 25—26. lapja.)

Uvegtöredékek száma 120. Nagybórára fenék részletek, lapos lemezek (tükrő vagy ablaküvegtöredékek). Külön figyelemre méltó példányok: domború oldaltöredék körkörös vonalú és tojásdad alakú mélyedésekből álló díszítéssel (9330), mogyoró nagyságú, kékes-fekete színű és kissé irizáló cseppalakú díszített darab (9350), simára csiszolt, gyöngyházszinben fénylő, csiszolt szélű vastagabb peremrészlet (9295) és egy kisebb, vékony peremtöredék bordás dísszel (9340).

Téglatöredékek közül 2 bélyeges példány került megőrzésre: LEG (9329) és LEGIIA (9347) bélyegezettel.

Csonttárgy 5 darab került elő. Van köztük csontgomb (9373), lyukas varrótü (9331) és fejestű háromszögalakú lapokból álló gombbal (9326). Érdekesebb darab még egy félköralakban hajlított agancseszköz, egyik vége hegyes, a másik lyukasztott, közepén bevágás (9374).

A vastárgyak száma 13. A szeg, karikaalakú töredékek közül kiemelkedő darab egy 19 cm. hosszú fejsze, hosszúkás négyzetalakú fokkal. Lehet középkori is (9366).

Bronz tárgy 14 van a leletek között: Két T alakú fibula (9336, 9375), egy szépen kidolgozott nagyobb méretű csat lemezével (9265), tányérszerű mélyedésben végződő gombdísztítmény (9322), lemezes (9269) és csöves töredékek (9276, 9302). Az egyik csoporthoz (9302) egy aranyozott végű kampós végű bronzléc is tartozik. Van egy karperec töredék is (9306).

Bronzérmek 11 darabot találtak. Egy darab IV. István (1163—64) rézpénze, C. N. H. I. 98 (9270), a többi római. Rossz tartású külsejük után ítélve mind IV. századiak, csak egy bronz korábbi: Antoninus Pius (9377).

Állatcsontot 25 darabot könyveltünk el.

Dr. Horváth Tibor — Marosi Arnold.

Kutatás Iszkaszentgyörgyön.

Iszkaszentgyörgy neve eddig nem igen szerepelt az archeológiában. Az idén azonban egyszerre számos adattal gazdagította róla való helyismeretünket. Előbb dr. Polgár Iván vette tüzetes kutatás alá a kastélykert római köemlékeit és a gróf Pappenheim család vendégszerető támogatásával elkészítette azok részletes leírását. Július havában a véletlen adott módot arra, hogy a székesfehérvári múzeum is oda fordítsa figyelmét. Ez a véletlen a minden iránt érdeklődő gyermekserég érdeme, akiknek kedves játszóhelye a falu északkeleti végén, a Zsidóhegy aljában fekvő homokbánya. A parti fecskék fészket szokták ottan kutaigatni, kaparászni. Egy nagyobb eső után az történt, hogy a víz a partot egyik lazább részén erősebben kimosva Szabó László, ott nyaraló székesfehérvári polgáriskolai tanuló, a vizmosás helyén emberkoponyára akadt. Erre megindult a kaparászás és a koponya mellől egy pár függő, néhány fémgyöngy is került napfényre. A fiu a leletet beküldte szüleinek Székesfehérvárra, atyja pedig a múzeumnak jelentette az esetet. A múzeum jul. 28-án tartott helyszíni szemlét. A csont-

vázat már teljesen szétszórták és a sírnak csak nagyon kis része maradt bolygatatlan. A feltúrt homokot és a bolygatatlan részeket átkutatva még sikerült néhány leletet megmentenünk. Köztük különösen érdekesek a sír szélén előkerült hatalmas vaspántok, melyek kézzel foghatóan jelezték a koporsóban való temetkezést, bár a farészekből semmi sem maradt meg.

A nagy munkaidőben a további kutatást nem folytathattuk. Erre csak augusztus 16-án került a sor. A próbaásatáshoz szükséges munkaerőt a község elöljárósága volt szives szolgáltatni. A kutató árkot megkezdve addig is, míg eredmény mutatkozik, Vagner Kálmán katolikus tanító és Varga Sándor törvénybíró kalauzolása mellett, terepszemlére indultunk. Jelentésük szerint ugyanis a homokbánya körüli szántóföldeken itt is, ott is alapfalakra akadnak és elvezettek egy kőrakáshoz, melyet Rigó Ferenc szedett ki a falakból. Nagy örömünkre a kövek között peremes római téglatöredékeket találtunk, sőt szétszórtan terra sigillata és egyéb római edénytöredékek is akadtak. Ezzel Iszkaszentgyörgy beiktatódott a római telepek sorába és fény vetődött a grófi kertben összegyűjtött római kövek valószínű származására is.

A homokbánya és a római alapfalakat magukban rejtő szántóföldek feletti sziklás fensíknak Zsidóhegy a neve. Valamikor itt volt a zsidó temető, melynek körülárkolt területe ma is kivehető. A dombtetőről nyugat felé tekintve előttünk a Duzzogót és a halas tavakat látjuk, azokon túl az atya-pusztai határ következik. Erről az Atya-pusztáról azt tartja a hagyomány, hogy u. n. rómaluki táblájában alapfalak vannak és a föld felszíne tele van téglatöredékekkel. Állítólag itt állt volna valamikor Atya vagy Szentgyörgy falu Iszkatól különállólag. A törökök azonban a falut elpusztították és akkor a lakosság Iszka mellett telepedve le, alakult volna a mai Iszkaszentgyörgy. Az atyapusztai földek mögött fekvő magaslat neve Somosmály szőlőhegy. Schweichert István bemondása szerint Kelet-Somosmály szőlőterületén, Sági és Miklósné földje között fölvezető dülőút mentén, a kereszt fölött mintegy 200 m. távolságban, az út bevágásban nagy téglák kerültek elő. Ugyanitt, mivel a föld munkálás közben helyenként hupogós hangot ad, az emberek szerint sírok is lehetnek. A téglák minden valószínűség szerint római sirtéglák.

Ezzel a terepszemlélet befejeztük és néprajzi megfigyelésekre indultunk a faluba. Régimódi házakat kerestünk. Egyet-kettőt találtunk is. Ilyen a Főutca 114 sz. háza oszlopos gáddal, a 115. sz. díszítéses kapubálvány fájával, a 111. sz. u. n. szelemenes ház. (Szelemen-nek nevezik a tető gerince. alatt végighuzódó hosszú gerendát, melyre a szarufákat fektetik. — »Égett háznak nincs teteje, ki látszik a szelemenje...« — mondja a nóta). Régi ruhák után érdeklődve, megtudtuk, mi az *majkó* = posztóból

készült, rövid, női felsőkabát fent buggyanó újakkal; a szerszámok közül mi az a *babuka* = a harci fokosokra emlékeztető hosszú, keskeny csákány fok nélkül, használták kavicsos talajban szőlődöntésnél; mi a *bucsér* = a zsompor módjára szalmából készült, a kamrában használatos, fedeles holmi, amelyben babot, lencsét, kenyérsütő élesztőt szoktak tartani. A butorzatban még akad néhány tulipános láda, de egyébként a lakásberendezés újmódi. A régi gazdasági eszközök közül csak a kamra és padlás kacatholmija között akad egy-egy muzeális darab.

A róm. kat. plebánián tett látogatásunk sem volt eredménytelen, hol a következő műértékkel bíró tárgyakat sikerült felfedeznünk: két barokk ezüst gyertyatartó, jelzése szerint E. Z. bécsi mester műve 1754-ből; két barokk monstrancia, a kisebbeken az Amade-család címere, felette L. A. D. W. betűk, alatta 1736-os évszám, a nagyobbikon nincs semmiféle jelzés, de művészibb alkotás az előbbinél. A ruhaneműek között szép himzés egy régi velum, a kazulák között is van több régi, értékes szövetből készült. Értesülésem szerint a legértékesebbeket az egyik plebános — nem ismerve becsüket — becserélte újakkal régiségkereskedőnél.

Értékes eredménnyel járt a kastélyban való látogatásuk, ahol gróf Pappenheim Sándor volt vendégszerető kalauzunk kedves előzékenységgel. Időnk kevés volt ahhoz, hogy az összes műtárgyakat szemügyre vegyük. Futólagos megtekintésük után helytörténeti célunkat közelebb érdeklő régészeti leleteket néztük át és foglaltuk jegyzékbe, mint a vármegye archeológiáját bővítő leleteket. Az őskort egy 16 cm. hosszú, fokosalakú, szép kőbalta a Somosmályról, egy tokos balta bronzból és egy kis bronzkori füles pohár valószínű Szentgyörgy határából képviseli. Római leletek: közepes nagyságú füles korsó, melyet 1829-ben Csala-pusztá (Fejér m.) Zsidó-völgynek nevezett völgyében ástak ki; kis római füles korsó, elmosódott felirata szerint valószínű szintén Csaláról; három római méceses, az egyik pázmándi lelet 1841-ből, fenékbélyege: L INARI; két mozaiktégla, bronzkulcs és fibula. Népvándorláskori sirlelet; találták az egykori feljegyzés szerint 1836 április havában Iszkaszentgyörgyön a kastélyon felül való táblának napnyugati sarkán az árokban a hegyoldalon egy régi hosszú holttetem mellett. Részei két aranyfüggő karikáján gyöngykoszorú, alatta három kisebb gömböcske, ez alatt nagy borsószem nagyságú gomb; három drb. tüskés, három szárnyas nyílhegy, két nagyobb nyílhegy három trapézalakú szárnnyal. A szárnyak egyikén hiányzanak, a másikon épek és át vannak lyukasztva, vagyis gyűjtő nyílhegy. A feljegyzés szerint a lelethez tartott még egy hosszú kard, melyet már a rozsdá nagyon megemésztett, ez hiányzik a gyűjteményből. A függők és leletek stílusa mutatják, hogy a lelet avar sirlelet. A középkori hadirégiségeket a folyosón külön táblán őrzik. Ta-

nulságos a szőlőbeli présház berendezése. A XIX. század elejéről való darus prései hatalmas méreteikkel, teljes épségükkel ritkaságai a régi szőlő-felszereléseknek.

Kutatásunk éremgyűjteményünket is gyarapította. Veres József, vezető jegyző 33 római ezüstdénárt (3 Hadrianus, 1 Antonius Pius, 3 Marcus Aurelius, 2 Faustina, 1 Constantinus, 9 Constantius, 1 Valens, 3 bizonytalan) adományozott. Az érmekek Kecel, pestmegyei községben talált tömegleletből származnak. Wagner Kálmán 1 drb. Trajanus bronzérmét ajánlott fel, lelőhelye Agárd. Gaál Balázs, róm. kat. plebános IHS veretű régi gyűrűt ajándékozott.

A három napig tartó (aug. 16—18) próbaásatás eredményeként mint sirlelet, csak egy kis gyermekcsontváz korhadt maradványai kerültek felszínre. A kitermelt földből kiválogatott edénytöredékek jelentős száma kétségtelen bizonyosága a terület lakottságának, de különböző korból valók. Vannak köztük újj-benyomásos, mészbetétes és a bronzkorra valló finomabb kidolgozású példányok; három csonttű, a terra sigillata-k, egy nagy hullámvonalas agyagveder töredéke (V. ö. Szfvári Szemle 1932, 46. l.), néhány egyszerűbb, de keményre égetett peremrészlet az itt létező római életnek bizonyosságai. Egy a gyermekek által fel-dúlt sír közelében talált fazékszáj-töredék gyengén kihajló peremével, az alatta látható zsinegszerű és hullámvonalas dísszel egykorú a sírleletekkel. E sírleletek, a függők, a hozzájuk tartozó csat és kabóca-alakú fibula alapján a Kr. u. V. századból származó germán- emlékek csoportjába tartoznak és mint ilyenek egyik ritkasága Fejér vármegye népvándorlaskori anyagának.

Marosi Arnold.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A lovasberényi bronzlelet.

A muzeum újabb gyarapodásának igen értékes része a lovasberényi bronzlelet. A lelet *Dr. Brunner István*, kórorvos útján jutott a muzeum birtokába az általa készített következő tudósítással:

1934 június hó 23-án este öntött bronz köpüs-baltát és lándzsa-hegyet hozott hozzám az egyik helybeli kereskedő kormeghatározás céljából. A lelet helye és a lelés körülményei után érdeklődve nagynehezen sikerült megtudnom, hogy az egyik helybeli

gazda ma szántás közben egy vesszőkosárra való régi »láncot« és egyebet talált. Siettem azonnal tetten érni, ismervé a jó ismerősök és szomszédok ilyenkor emlékgyűjtő készségét, hogy az egész leletet a maga összességében megmenthessem és megszerezhessem. Két darab kivételével, amit már széthordtak, de amit utólag sikerült megszereznem, az egész lelet hozzám került.

A lelőhely tulajdonosa előadta, hogy szántás közben valami az ekéjét félredobta oly erővel, hogy kíváncsi

volt rá, mi lehet az, amikor is egy csillogó szerszámfelét talált. Ugyanazon a helyen ösztökével turkálni kezdett és mindig több és több hasonló kinézésű anyag, karikák, »láncok« stb. került elő. Bemondása szerint 35—40 cmnyi mélységben egy vesszővékányi helyen összehalmozva fekiúdt az összes anyag. Igyekeztett minden darabot összeszedni és összegyűjtve hazahozta. Minden darabot megreszelt egy kicsit, abban a hiszemben, hátha mégis csak arany! A lelet maga 227 drb. és 10—13 kgr-nyi öntőanyag.

A lelőhely Lovasberény községtől északra, a 185-ös háromszögelési ponttól szintén északra 300 méternyire fekszik. Rejtett, kis lapos szterterűlő völgyszerű bemélyedés, délnyugati irányú. Az ismert bronzkori települési helyektől, urnatemetőktől jó távol esik. Környékéről tudtommal östörténeti emlék még nem került elő.

A lelet tömeges volta nyilvánvalóvá tette, hogy bronzkori iporos készletéről van szó: használat folytán elpusztult és becserélt, valamint öntési anyag. A darabok szétválogatásakor feltűnt az öntörögök és öntési anyag szerintem tekintélyes mennyisége, ami azt a gondolatot keltette, hogy itt a lelőhely közelében dolgozott is. Másrészt a legtöbb szerszám kevés kivétellel használt és használat folytán sérült példának látszik, ami a vándorló és cserélő iparos rejtkehelye mellett szólt. Félve attól, hogy a lelőhelyet és környékét pénz érő régiségek miatt széturkálják, elhatároztam, hogy másnap a vasárnap ellenére gondosan feltáratom.

A lelőhely környékét 15—20 négyzetméternyi területen 1 m-nyi mélyen fel is tártam. Itt a föld állandóan munkált rétege 25—30 cm-nyi humusz, azután ugyanilyen vastagságú kevert föld, majd bolygatatlan lösz. A lelet helyén találtunk még 12 drb. apró bronzrögöcskét, szerszám-törödéket, de semmi egyéb. Öntő mintának, egy darabka cserépnek, edénytörödének, tűzhelynek, egyáltalán néhai emberi tevékenységnek semmi nyoma. Magát a lelőhelyet átmetszve sem találtunk gödör szerű kevertségét mu-

tató szelvényt, a lelet maga is a kevert rétegben fekiúdt. A még talált bronz részecskék helyzete amellelt szólt, hogy a lelet a felszíntől 40 cm-nyi mélységben, közel 80 cm-nyi területen köralakban, 15—20 cm-nyi vastag rétegben (földdel kevert természetesen) fekiúdt. Mindezeket egybevetve úgy gondolom, hogy a talált bronz-együttes vándorló iparos rejtke helyéről került elő, ki a lelet tárgyait beolvasztás céljából gyűjtötte össze, illetőleg cserélte be.

A közel 13 és fél kgrm-nyi öntőanyag szétválogatva három fémféléységnek bizonyult. Az egyes csoportokon belül ismét több osztályozást sikerült keresztülvinnem az alábbi táblázat szerint.

Antimon 30 gr. Ón 1) benne bronz nyoma 37 gr.; 2) vékony bronz-felülettel, bronzal alig szennyezett 1720 gr.; 3) vastagabb bronz-felülettel (bronzos ón) 1850 gr.; 3) (az utóbbi két esetben a felületeket az öntörög kihüléskori felszínére értem.)

Bronz: 1) a szokásos keverési aránynál kevesebb rézet, ónt tartalmazó bronz, acélos, rideg, ezüstös fényű, »tükör-fém« (Pulszky); 2) a szokásos keverésű bronz, a kettő együtt 9810 gr.; 3) erős vörös réz tartalmú, ónt és antimon nyomokban tartalmazó bronzok. Színük, fényük, puhaságuk után ítélve tiszta vörösréznek látszanak. 635 gr.

A fenti osztályozásnál tekintettel voltam: 1) a patina színére és minőségére, 2) a friss csiszolat színére, 3) a fém keménységére, 4) a hidegen való kalapálhatóság, nyújthatóság mérvére, 5) a felszínen elszennvedett vegyi átalakulásra (őnpestis), 6) a friss csiszolatot enyhe szerves s avval kezelve bekövetkező színváltozásra, 7) a friss csiszolat mikroszkópi vizsgálatára ráeső fényben 800—1000-szeres nagyítással.

A leírt sorrendben végzett vizsgálat megközelítőleg pontos eredményt adott, ami azonban mégsem vegyelemzés. Érdekes a 20 %-os szulfosalicylsav friss csiszolaton okozott színreakciója: antimon sötét szürkéből fekete-szürke lesz, mai kereskedésbeli ón barnás-szürke lesz, bronzot

alig tartalmazó ón szintén barnászürke lesz, bronzos ón rózsaszín árnyalatu szürke, vörös rész színe felfrissül s élénken kijön, óntalig tartalmazó bronz ugyanaz, bronz szürke márványozottságot kap öntartalma nagysága szerint.

A mikroszkópi vizsgálat éles megkülönböztetést ad tiszta és savval kezelt állapotban úgy az ónok egyes csoportjai, mint a vörösréz és az ónt nyomokban tartalmazó, tehát majdnem tiszta réznek látszó bronzok között is. A szemre és a többi vizsgálatokkal vörösréznek bizonyuló rögökről kiderült ezzel a módszerrel, hogy ónt és antimont is tartalmaznak.

Az első pillanatra az összes öntőanyag bronz benyomását kelti patinája színe után ítélve, kivéve az antimont, ez inkább feketés-zöldes-szürke. A talált öntőanyag, úgy látszik java részben bronzszerszám, — ékszer, elrontott öntésű tárgyak stb. beolvasztása útján nyert anyag az antimont — rögöcske és rögdarabok kivételével.

A lelet legnagyobb részét öntő-rögök alkotják. Egyes darabjaik: 1. Bronz öntőrög, négyzet alak sima felülettel. M. (méretek): 4×4 cm (hossz és szél.), 10 mm. (vastagság), 220 gr. (súly) — 2. U. az négyélű pálcaalak. M: $10 \times 2,5$ cm., 10 mm., 170 gr. — 3. U. az cipóalak M.: $10,5 \times 7$ cm., 13 mm., 470 gr. 4. U. az cipóalak, felső kétharmada bronz, alsó egyharmada ón. M: 10×11 cm., 15 mm. 880 gr. — 5. U. az félbevágott elipszisz. M: 10×14 cm., 15 mm., 355 gr. — 6. U. az ötödébe vágott cipóalak. M: 18×20 cm. (kiegészített átmérők), 30 mm., 975gr. — 7. U. az negyedébe vágott cipóalak M: 16×20 cm. (kieg. átm.), 35 mm., 1049 gr. — 8. U. az negyedébe vágott cipóalak, belseje salakosan égett, fekete széntörésű anyag. M: 16×18 cm. (kieg. átm.), 45 mm., 175 gr. — 9. U. az félbevágott cipó. M: 7 mm., 175 gr. — 10. U. az nyolcadba vágott cipóalak. M: 16×16 cm., 25 mm., 440 gr. — 11. U. az földbe öntött cipóalak középrésze. M: 35 mm., 540 gr. — 12. U. az cipóalak középrésze. M: 45 mm., 570 gr. — 13—16 formába öntött kisebb darabok, együttes súlyuk 7,5

gr. — 17. Apróbb darabokból álló bronzrög-töredék. — 18. Szerzőszám-töredékekből álló öntőanyag. — 19. Öntőrög, rudalak, a megvékonyított résznel törhető (adagolás). M: $7 \times 1,5$ cm., 6 mm., 49 gr. — 20. U. az lapos cipóalak. M: 5×6 cm., 10 mm., 130 gr. — 21. U. az felületén jól kivehető bronzrészek. M: 6×7 cm., 10 mm., 280 gr. — 22. U. az erősen ónpestises. M: 10×9 cm., 10 mm., 350 gr. — 23. U. az M: 5×6 cm., 15 mm., 170 gr. — 24. U. az szétfolyt cipóalak. M: 10×11 cm., 10 mm., 480 gr. — 25. Apró óntörőrgök. — 26. Rudalakú öntőrög, fele ón, fele bronz. Az ón fele erősen ónpestises. 55 gr. — 27. Bronzos ón félköralakú öntőrög, súlya 45 gr. — 28. U. az adagolható formába öntve M: 12 mm., 210 gr. — 29. U. az M: 3×6 cm., 70 gr. — 30. U. az cipóalak. M: $4,5 \times 5$ cm., 5 mm., 70 gr. — 31. U. az kis cipóalak. M: 6×3 cm., 13 mm., 70 gr. — 32. U. az M: 9×5 cm., 10 mm., 210 gr. — 33. Ón- és bronzrétegből álló öntőrög, cipóalak negyede. M: 16×20 cm., (kieg. átm.), 20 mm., 620 gr. — 34. Erősen ónos öntőrög, cipóalak nyolcada. M. 13×14 cm., 20 mm., 330 gr. — 35. Ón-bronzos öntőrög törmelék. — 36. Rézgzadag öntőrög. M: 15 mm., 175 gr. — 37—38. Magas réztartalmú öntőrög-darabok, együttes súlyuk 460 gr. — 39. Ón öntőrög kevés bronzsal. M: 3×2 cm., 7 mm., 37 gr. — 40. Antimon öntőrög és törmelék, súlyuk 35 gr. (Lt. sz. 9437—9472).

Túlnyomó számban törött használati bronzeszközök vagy azok törmelékei, melyek mint újra öntésre felhasználandó csereanyag kerülhettek tulajdonosuk birtokába. 1. Két sarló és 7 töredék. (Lt. sz. 9473—75). — 2. Két késpenge (6476—77). — 3. Többé-kevésbé ép lándzsacsúcs 10 drb. (9480—89). — 4. Kardtöredék 8 drb. (9490—94). — 5. Köpüs balta, ép és töredék 28 drb. (9507—30). — 6. Bronzkalapács 2 drb. (9532—33). — 7. Diszítéses, karperecnek használt és diszítés nélküli pénznek megfelelő érték-mérő karika ép és töredék 124 drb. (9499—505, 9534—41). — 8. Különféle töredék 20 drb. (6479, 9495—98, 9506).

Adatgyűjtés Sárkeresztúron.

Kiutazásunk főcélja a falukutatás problémáinak helyszíni megismerése volt. Elsősorban a község multjának szájhagyomány útján megőrzött, majd egyházi és népművészeti emlékei felől akartunk tájékozódni.

Perényi Sándor főjegyző megszerezte a község régi birtokterképét 1832 és 1840-ből, melyet a megye mérnöke Chapó Benjamin készített. Jelenleg a község házában található.

A település utcatelepülés, mely az Abai és Kálozi-út mentén húzódik tova (régii község); az újabb rész a Fehérvár-Sárbogárdi út mellett épült. Érdekes elnevezés a határban *Babutzka* nevű rész, melynek nevérol senki sem tud felvilágosítással szolgálni.

A község református része a Káloz-Nagylóki út mentén települt le. Itt a község végén volt a régi református temető, ahol ma is találnak még csontokat.

A közeli Nádor-csatornában ma-muth-csontokat találtak.

A katolikus temető a sárbogárdi országot mentén levő magaslaton van, a nép *Órdombnak* nevezi. Környékén valamint a sárszentágotai templombombon állítólag török fegyvereket találtak és a hagyomány szerint úgy hordották valamikor a törökök össze. Tény azonban, hogy a temetődomb környékén a vasút építésekor római sírokat találtak, állítólag valami alagút-féleit is, mely Seregélyes felé húzódnék, felette az útszakasz beomlott. A vasúti átjárón túl a Sárosd felé haladó út menti löszhulláson létesült a község szőlője, az u. n. *Nyilas szőlők*. Ennek beültetésekor a hullám legmagasabb pontján, a lejtősödés előtt több helyen agyagedényeket találtak. *P. Baté József* szőlőjéből fazék, tál és táltörödedéket valamint vaslámdzsavéget behoztunk a múzeumba. Ennek bal 3-4 szomszédjának földjén rézüstök, edények kerültek elő, de szétdobálták, jobbra viszont 2-3 szőlővel teljes fekvő csontvázat ástak ki. (Kelta temető valószínűsége áll fenn.)

A község rk. temploma a XVIII. században épült. Anyakönyvezése 1788-tól, kezdődik canon. visit, 1818-ból való. A templomban feltűnő barokk

emlékek találhatóak. Feltűnő szépségű egy régi Madonna-kép; gyóntatószéke, mellékoltárai, gyertyatartói a barokk faragás diszei; mindennél szebb azonban a *szószék* és annak *lépcsője* a *sekrestyében*, melyen bibliai jelenetek vannak kifaragva. *Állítólag a prépostság* ill. első püspökök idejében került ki *Keresztúrra Fehérvárról* a Boldogasszony-bazilikából. (Ez a maga egészében nem valószínű, de lehet, hogy a XVIII. század első feléből származik, akár a Sz. Jakab templom régi berendezéséből, akár valamelyik még fennálló királyi kápolnából, melyet a lakosság vagy prépost istentiszteleti célra berendezett.)

A ref. eklézsia 1717-ből anyakönyvez; harangja 1659-ből származik. Urvacsorai boros kancsója 1741-ből és 1822-ből, urvacsorai asztalkendője 1806-ból való. A temetőben a legrégebb érdekes kopjafa 1824-ből származik. Érdekes jegyzőkönyv van birtokában a *neoquist. comissió* egy kihallgatásáról a XVIII. század elejéről.

Néprajzi tekintetben kevés már a látnivaló. Viselet ma már nincsen, illetőleg itt-ott még őriznek egy-egy viganót, diszesebb ingvállat, kendőt, partát, melyet a bíró — igérete szerint — ki fog kutatni a tavaszra.

Tárgyi néprajzi maradványai közül legjellemzőbb:

A *Mohácsi porta*: düledező régi ház nyitott kürtös konyhával, búbos kemencével, kamarával, költetővel, tányéros fallal.

Jirizs István portája a sárbogárdi út mentén (udvari része szép).

Igmind Imre háza régi préposti uradalmi épület volt: uri lak, a benne levő gerenda mennyezetű szoba és csempekályha, mely kívülről volt fűthető a füstös konyhából, érdemes a megtekintésre.

Príbék György portája a Sárosdi út mellett oromdisze és tetőszerkezete régi.

Maga a *községháza*, annak irodai berendezésének egy része a régi prépostság tulajdona volt. A kapu fölötti felirat szerint Nesselrode prépost idejében épült. A bútorok, szekrények még akkor épültek bele a bolthatások iverbe.

D. A.

A tác-fővenyusztai római ház.

Az 1934 tavaszi fővenyusztai ásátás ismertetésénél említettük, hogy a margittelepi vincellér háztól északra fekvő törökölös gödrök mellett nagyobb szabású római épület alapfalait ástuk ki és közelében két téglá sirt is találtunk. (Szfvári Szemle 1934, 57. l.). Sajnos, az épület teljes feltárását akadályozták a vincellérház, a mellette fekvő törökölös gödrök és gazdasági udvar, ami miatt csak hiányos képet nyújthatunk az itt állt római házról. A feltárt részek Joachim Józsefnek a muzeumban őrzött alaprajza szerint (443/1934): 1) 3 m. széles és 5·57 m. hosszú délnyugat felé apszisszal végződő lakoszobának megfelelő helyiség 60 cm. széles falazattal. 2) Ehhez északfelől kívülről mérve 6·35 m. hosszú és 3·35 m. széles négyszög alakú épület csatlakozott 50, 55, 60 cm. széles falakkal. A benne talált tűzhelymaradvány konyhára enged következtetni. 3). Tőle keletre egy 120 cm. sugarú félkör alakú zárt helyiség következett, melyet fal választott el a vele szomszédos helyiségtől. Talán fürdő medence volt. 4) Az ettől dél felé húzódó helyiség hossza 6·20 m., szélessége 3 10 m, melyet egy nagy részt kiszedett választófal két részre osztott és padozata alatt 15 cm. széles csatorna volt. Déli sarkánál ives falmaradványok. 5) A fürdő félkör alakú falától keletre 19·30 m. hosszú és 65 cm. széles fal következett déli irányban haladó zárófallal és két ugyanilyen irányú belső fallal. E hosszú faltól délre fekvő terület tehát három részre tagozódott: egy középső 12·15 m. széles és két keskenyebb 4·60 m. szélességű helyiségre. E terület oldalát helyenként téglaterrazzó takarta és alóla széles csatorna vezetett délfelé, amelyet 16 méternyi távolságban követhettünk. A csatornát hatalmas cementszerű anyagból készült lapok fedték, tőle jobbra nagy kiterjedésű téglaterrazzó burkolat volt. A csatorna táján tőle keletre is találtunk falmaradványokat, de kapcsolatukat az előbbi falakkal nem tudtuk megállapítani. Az egész épülettömb gaz-

dasági udvarral körülvett, nagyobb szabású falusi urilak benyomását kelti, a téglaterrazzó után ítéelve jelentős kiterjedésű átriummal.

Az épületfalak körül talált és a székesfehérvári muzeumba szállított leletek: szürke pannoniai edénytöredék 3 (Lt. sz. 9142), durvább edénytöredék 7 (9153), üveg pohár töredék, üvegedénytalp, 8 apróbb üvegtöredék (9154—57), karperec töredékek üvegszerű anyagból (9158), bronzkarperec töredéke (9129), vaslakat (9150), kis téglatöredék LE(?) betűnyomokkal (9161), peremes márványlap töredék (9162), padozattégla 6 (9163—64), kődarabos terrázótöredék a burkolatból (9165) és műkötőtöredék a csatorna fedő lapjaiból (9166).

Az épület szomszédságában feltárt téglasírok peremes lapjai háztető módjára voltak összeillesztve. Az 1. sz. sír fenekét téglák takarták, csontváza fiatal gyermekcsontváz, mellette egy kis bronz maradvány volt. A 2. sz. sír mélyített részének feneké téglákkal, oldala kövekkel volt kirakva. A tetőalkotó téglák érintkező szélét és gerincét könyökös téglák borították. A korhadt fiatal csontváz mellékletei: a nyaknál gyöngyszemek, a jobb kéz ujján bronzgyűrű (9168).

Ugyanezen alkalommal a vincellérháztól nyugatra fekvő szőlőcsemetés területén is végeztünk kutatást, ahol azonban csak feldult sirnyomokat találtunk. Az itt végzett ásátás begyűjtött anyaga: őskori urna töredék égett csontokkal (Lt. sz. 9145/a), kelta típusú tál töredékei sertéscsontokkal (9146), római csésze dudoros díszítéssel (9147), Vespasianus közép bronzá (9148), díszítéses terra sigillata töredék 27 (9149), fenékrészlet 2 (9150), egyéb edénytöredék 10 (9151), bélyeges terra sigillata 1 (9171) és egy csomó római érem (9172) Traianus, Antoninus Pius, M. Aurelius, Probus, Maximianus, Nagy Constantín, Crispus, Constantín, Constantius, Julianus, Jovianus, Valerius és Valentinianus uralkodókkal.

A Múzeum gyűjteményei vasár- és ünnepnapokon 9—12 óráig belépődíj nélkül megtekinthetők.

FELJEGYZÉSEK.

Elismerés. Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének a múzeumhoz intézett átirata: »A múzeum 1934 évi működéséről és állapotáról betervezett jelentést teljes elismerésem kifejezésével tudomásul vettem. Különös elismeréssel kell kiemelnem a tárlatmagyarozó-előadásorozat sokoldalúságát, az előadók értékes tevékenységét, amellyel nemcsak közművelődésünket, hanem a múzeum és a nagyközönség közötti kapcsolat állandóságát és erősítését szolgálták. Hasonlóképp kell kiemelnem az ásatási tevékenység gondosságát, tervszerűségét.« Örömmel jelentjük azt az elismerést is, amelyben a székesfehérvári iskola-zék részesítette Majláthy (Mayer) Lipót tb. múzeumőr, amidőn meghívta az egyik elemi iskola igazgatói állására. A hivatalos teendőkhöz mellette a közügyek terén is készséggel dolgozó férfit jutalmazott meg vele. A kitüntetésért szívből gratulálunk.

A múzeum gyásza. *Mátrai Rudolf* ciszt. r. áldozópap, tanker. királyi főigazgató halála az országos részvétel mellett, a székesfehérvári múzeumot külön is mélyszégyenbe borította. E gyász okai: a múzeummal kapcsolatos ékes szavú előadásai, ragyogó tollú írásai és az a tettrekészség, melyet, ha rászorult, vele szemben mindig a legnagyobb szeretettel és odaadással igyekezett érvényesíteni. A múzeum jóbarátainak nemes társasága egyik legértékesebb tagjával lett szegényebb. *Philipp Istvánban* legbuzgóbb munkatársát gyászolja a múzeum. Ott állt bölcsőjénél és közreműködött fejlesztésében igaz művészettel és alapos szakértelemmel készített festményeivel, rajzaival. Csodás szeretettel ápolta Fehérvár történetét. Ezirányú jegyzetei, rajzai kincset érnek és igazolják, hogy senki nála alaposabban nem volt tájékozódva városunk történetéről. Műtörténelmi kérdésekben ritka széles látása és mély tudása volt, melyet mindig készséggel adott át a múzeumnak. Tettrekészségénél csak önzetlensége volt

nagyobb. Ritka erény manapság, örök hálánk legyen érte kísérője.

Előadások. Az Orsz. Régészeti és Művészettörténeti Társaság 1935. márc. 9-i ülésén Marosi Arnold tartott előadást »A ták-főnyopusztai ásatás és annak jelentősége« címen. Ugyanő a székesfehérvári idegenforgalmi bizottság által rendezett előadás sorozatban a székesfehérvári bazilikát és királysírokat ismertette. Dormuth Árpád ápr. 8. Fejér vármegye és Székesfehérvár törvényhatóságainak együttes gyásznapelyén Prohászka Ottokár emlékére méltatta. A múzeumban a jubiláris kiállítással kapcsolatban voltak tárlatmagyarozatok Marosi Arnold és Dormuth Árpád vezetésével.

Követendő példa. Az »Uj Erő« szerkesztősége elhelyezve letétként Varga Ferenc Rothermere-díjas »Győzelem« c. gipsz szobrát, értékes műtárgyhoz juttatta a múzeum művészeti gyűjteményét. A szobor a múzeumban a jubiláris kiállításon szerepelt először és egyik ékessége lesz az újonnan létesítendő szépművészeti osztálynak.

Fejér megye az Arch. Értesítőben. Az Arch. Értesítő 1932-33 év folyamában a székesfehérvári múzeumot Oroszlán Zoltán tanulmánya képviseli »Athene és Hephaistos múzeum egy római köemlékén« c. cikkében. Részletesen ismerteti annak tárgyát, az Athene-Hephaistos mítosznak legbrutálisabb jelenetét, midőn az istennő menekülni igyekszik az őt üldöző Hephaistos elől. A jelenet ábrázolása az egész antik világban alig egy-kétszer fordul elő és a relief révén a székesfehérvári múzeum oly mű birtokában van, melynek jelentősége tárgyánál fogva túlnő a pannoniai provinciális művészet keretein és helyet kér az antik mitológiai emléksanyag nevezetesebb és fontosabb ábrázolásai között. A dombormű a fővenyi római telepről származik (Lt. sz. 2850). — Ugyancsak Oroszlán Zoltán tollából került ki Mucius Scaevola

dunapentelei szobrának tanulmánya is. — Paulovics István »Ásatás Dunapentelén 1931-ben« címen a dunapentelei római erődítményekről írt nagyon tanulságos, illusztrációkkal bőven felszerelt cikket, melyben az erődítmény kapuját (Porta decumana), magát a castellumot és a külső védőárkokat mutatja be, mint az ásatás legfontosabb eredményeit.

Kiszállás Inotára. Faller Jenő, váralotai bányamérnök, muzeummunkabuzgó munkatársa, néhány festett edénytöröredéket küldött a muzeumba, köztük egy fenékbélyegezettet is, melyek azt a benyomást keltették, mintha árpádkirályok korabeliek volnának. Abban a hitben, hátha valami középkori településnek maradványai, március 22-én Dr. Polgár Ivánnal kiutazva Faller J. szives kalauzolására mellett megállapítottuk, hogy az edénytöröredékek Sáss Józsefnek a Tófüli-dűlőben fekvő földjén található és pedig elég nagy számban. A már bevetett földön ásatást nem végezhetünk, helyette érdekes környezettanulmányban volt részünk. A lelőhely körül vannak ugyanis az inotai tó forrásai, melyek mint természeti jelenségek is kedves látványt nyújtanak és a helyet településre is alkalmassá teszik. Kirándulásunk másik eredménye, hogy hosszas kutatás után kellő alapot kaptunk az inotai római telep felkutatására. Szabó Kálmán földbirtokos jelentése szerint ugyanis néhány éve a tulajdonát képező, jelenleg csendőrlaktanyául szolgáló háza mellett fekvő szántóföldön alapfalakat talált, honnan leírása alapján római téglák kerültek elő. Ugyancsak tőle hallottuk, hogy gyermekkorában a most említett helyhez közel fekvő u. n. két halom dombot, ahonnan a muzeum 6875. sz. római feliratos köve is származik, katonai mérnökök kibontva, belőlük embercsontok kerültek elő. Ez adatok most már módot nyújtanak ahhoz, hogy esetleg ásatással is megerősítsük és kibővítsük a halott adatokat.

Iváncsán bronzkori hamvedreket találtak. Az egyik iváncsai gazda a telken szőlőültetés közben régi edényeket ásott ki a földből. Egy ilyen edényt felküldött a Nemzeti Muzeumba. A Nemzeti Muzeum dr. Tompa Ferenc vezetése alatt megkezdte az ásatást. Egy napi munka után máris szép eredményt értek el. Alig tíz négyzetméter területen 6 drb. urnát találtak. Az egyik urnában bronzdarab is volt. (Uj Fehérvár 1934, 96. sz.).

A pézsmapocok Fejér megyében. Ez az Egérfélék családjába tartozó rágcsáló állat (Fiber tibeticus L) Északamerikából származik. Értékes bőre miatt 1905-ben hozták be Csehországba. Onnan 1915-ben Moson megyébe is eljutott és ma már Fejér megye álló és lassan folyó vizei mellett is előfordul. A muzeum Sukorórol szerzett egy példányt. Fehérváron is fogtak már és a hallomás szerint a Sárvízmentén több helyen felütötte tanyáját. Bár prémje értékes, elterjedése mégis veszedelmes. Gátak, vasuti töltések rongálásával nagy károkat okoz.

Lócsontváz leleteink. A székesfehérvári muzeum 3 ásatag lócsontvázat őriz: az igari avarsir mellékletét: lóközép- és ujj-csontok (457/1929); a szabadbattyáni honfoglaláskori ősmagyar sír lócsontjai: lóközép- és ujj-csontok (459/1929); a nagylóki honfoglaláskori, ősmagyar sírlelet lócsontjai: koponya és alsó állkapocs, mely négy-öt éves méntől származik (460—1929). Mind a három leletet Dr. Hankó Béla, zezedi egyetemi tanár volt szives megvizsgálni. Vizsgálatainak eredményét »A magyar ló eredete« Debrecen 1935 c. dolgozatában közölte a nagylóki lófejet képen is bemutatva.

A Muzeum látogatásai során tavasszal és ősszel vasárnap délelőtt 11 órakor rövid népszerű ismertetés keretében mutatjuk be egy-egy korra vonatkozó gyűjteményünket. Hétfőn a muzeum zárva.

Hivatalos tudósítások.

Választmányi ülés.

Ápr. 11-én tartott választmányi ülésen gr. Széchenyi Viktor főispán elnöklété atatt résztvettek: Dr. Kepes János, Marosi Arnold, Dormuth Árpád, Jancsó Sándor, Klöckner József, Dr. Korniss Elemér, Magdiics István, Manger Emil, Márton Jakab, Rauscher Béla, Ruff Béla, Dr. Polgár Iván, vitéz dr. Szarka Géza és Wertheim Pál vál. tagok.

Titkári jelentés kapcsán Dormuth Árpád kegyeletes szavakkal emlékezett meg Mátrai Rudolf, Philipp István, Pfinn István és Pék János halálával az egyesületet ért nagy veszteségről.

Marosi Arnold muzeumigazgató a Szent István-centenáriummal kapcsolatos tevékenységről számolt be. Az egyesület beadványt terjesztett a Műeml. Orsz. Bizottsághoz a bazilika alapfalainak újabb feltárása végett.

A muzeum építésének ügye halad előre. Dr. Hóman Bálint kultuszminiszter támogatása is valóra vált immár (4000+6000 P.) adománnyal.

Ásatást végzett a muzeum március hóban Vajtán és Kisapostagon, helyszíni szemlét Inotán. Adonyban és Ercsiben.

E gyűlésen határozta el a választmány az egyesület és a muzeum fennállásának 25 éves emlékére tartandó díszgyűlés időpontját (ápr. 28). A díszgyűlés lefolyását jelen számunk elején részletesen közöltük.

Gyarapodás.

Ájándék útján gyarapították gyűteményeinket: *Wertheim Pál* Prohászka Ottokár bronzplaketjével; *Ince Nándor* Prohászka Ottokár zsebkésével; *Miklós Sándor* (Füle) rézgyűrűvel; *Orsz. Magy. Régészeti és Művészettört. Társ.* 60 drb. diapositív képpel a tác-föveny-pusztai ásatásról; *Dr. Brunner István* (Lovasberény) Árpádkorabeli sarkantyúval. *Verebi Végh Endre* (Vereb) őskori tárgyakkal; *Ligner János* (Szfvár) egy hadiemlékkel; és bábsütő mintával; *Merényi Ferenc* egy pecsétlővel;

Kelemen János (Bicske) őskori tárgygal; *Gr. Zichy Livia* (Adony) több feliratos kövel.

Letétként kerültek muzeumunkhoz a Szent Anna kápolnából származó faragványos kövek (7) és egy barokk faszobor.

Vétel útján néhány madárpreparátumot (5) egy pézsmapockot szereztünk be. Részben csere útján Hindenburg és Mackensen emlékérmeket kaptunk (19). fényképlemezeket készítettünk népvándortáskori edényeinkről (9); Kliséket csináltattunk a Szfvári Szemléhez (14). A Kisapostagi ásatás és gyűjtés eredményét (109 drb.) nemkülönbön a vajtaiét is (55 drb.) vételként könyveltük el.

Csere útján megszereztük a lovasberényi bronztömeg leletet (227 drb.)

Könyvtári anyagunkat Adománnyal gyarapította *Miklós Sándor* (Füle) *Ij. Lengyel Lajos* (Bpest) régi nyomtatványokkal (5) *Kuczka Mihály* (Szfvár) K. Mihály 1848/49-es vértanú utolsó levelével; *Dr. Vass Bertalan* hagyat. 3 drb. művészeti tárgygal; *Dr. Schoen Arnold* 10 drb. művészeti szakmunkával; *Faller Jenő* 3 drb. füzetel; *Marosi Arnold* 7 drb. füzetel nyomtatványokkal (5); *Dr. Fábíán Gáspár* 1 könyvvel; *vitéz Noszlopi Gáspár* 10-es huszárok emlékeiből 20 drb. kézirat, 18 drb. nyomtatv. és 28 fényképpel; *N. N.* 23 drb. nyomtatv.; *Csitáry G. Jenő* 19 drb. könyv és 242 nyomtatv.; *Pannónia* nyomda váll. 4 drb. könyvvel; 161 drb. nyomtatv.; *Könyvforg. Központ* 5 drb. könyvvel; *Débrecezy István* nyomda 3 könyvvel és 48 drb. nyomtatvánnyal; *Vörösmarty* nyomda 1 füzetel és 38 drb. nyomtatvánnyal; *Braun Mór* 59 drb. füzetel; *Mick András* 84 drb. kézirat; *Paczona Margit* Paczona István huszárcap. irataival 143 drb.

Vétel útján a Könyvbarátok 3 kötetét; egy Bakonyi kalauzt és egy a Velencei tórol szóló füzetet szereztünk.

Csere útján: A Győri Szemle 1934. évi IV. évfolyamát szereztük meg.

Női-, férfi szövetek

Selymek

Mosó áruk

Vászon- és asztalneműek

Harisnyák

Női- és leánykabátok

Szőnyegek, függönyök

DEÁK TESTVÉREK

áruházában

SZÉKESFEHÉRVÁR. KÁROLYKIRÁLYTÉR 2.

Alapítási év 1843-ban.

Ádám Károly budapesti kézimunka nagykereskedés
lerakata.

BOLGÁR PÁL

szállítmányozó

A M Á V. szerződéses
szállítója. Költözködések
nyitott és zárt kocsikkal
helyben és vidékre fele-
lősség mellett.

Legolcsóbb

Legjobb

fűszer és
csemegeárúkbán

H É J J TESTVÉREK

Városháztér.

Kelengye
Vászon
férfi és női
fehérművek a
legjobb minőség-
ben olcsón

FRÖSCHL

NÉL

Barátok épülete.

WIENER IGNÁC és FIA

BŐR ÉS CIPÉSZKELLÉKEK GYÁRI

LERAKATA

Cipő felsőrészek mér-
ték után is.

SZÉKESFEHÉRVÁR

Nagy Sándor u'ca.

TÓTH KÁROLY

FÉNYKÉPÉSZ MESTER MŰTERME

SZÉKESFEHÉRVÁR, BAZILIKA-TÉR 3. ·

TELEFON: 431.

Művészi
munkák
Nagyítások
Pasztell
Aquarell stb.

Amatőr munkák
kidolgozása.
Szolid árak.
Aranyérmekkel
stb. kitüntetve.

Férfi Női divatcikkek

Gyermek és bábé áruk

Cipők, utazási, sport felszerelések

legolcsóbban

KNAZOVITZKY

divatáruházában.

**Turistáknak kirándulóknak és
cserkészeknek**

HUSKONZERV

SZARDINIA

SZALÁMI

S A J T

legelőnyösebben

SZIGETHY TESTVÉREK NÉL

SZÉKESFEHÉRVÁR

KOSSUTH-UTCA.

Karl
Kajofi
Rum

ALAPÍTÁSI ÉV 1855.

SZÉKESFEHÉRVÁRI
ÉS FEJÉRMEGYEI
TAKARÉKPÉNZTÁR

KÖZPONT:
NÁDOR-U. 17. TELEFON 43.
FIÓKOK:
ADONY, SÁRBOGÁRD.
SAFE - DEPOSIT.

FOGLALKOZIK A BANKÜZLET MIN-
DEN ÁGÁVAL.